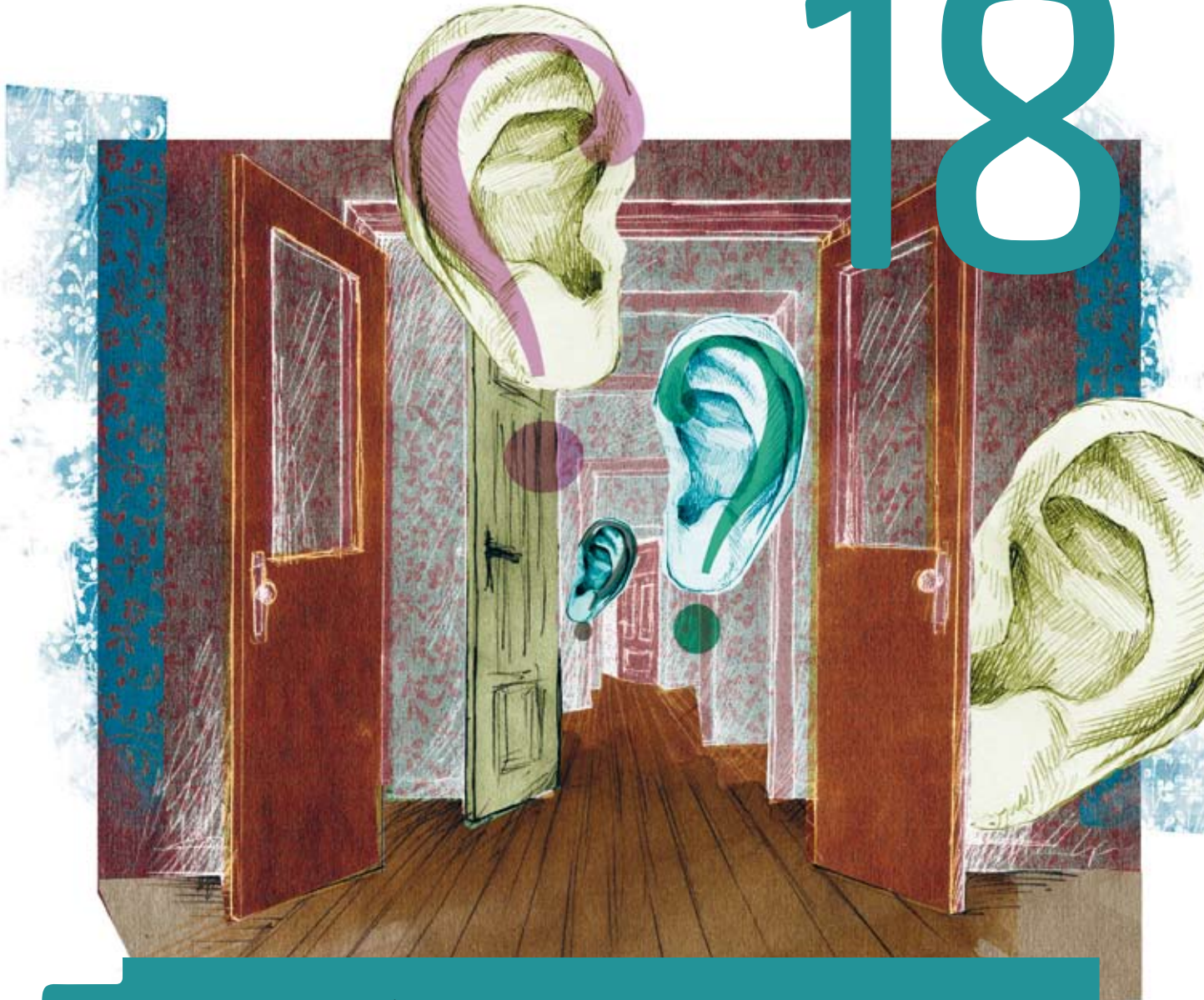

18

DANSK SOCIALRÅDGIVERFORENING

TIDSKRIFT FOR FORSKNING
OG PRAKSIS I SOCIALT ARBEJDE

10. ÅRGANG
NR. 18. 2009

uden for [nummer]

uden for nummer, nr. 18, 10. årgang, 2009
Løssalg: 60 kr.

Redaktion:

Lise Færch, lfc@aarhus.dk

Mariane Johansen, majoh@aarhus.dk

Nanna Mik-Meyer, nannamik@gmail.com

Lars Uggerhøj, lug@socsci.aau.dk

Jimmie Gade Nielsen, jgn@bikubenfonden.dk

Redaktionssekretær: Mette Mørk

Produktionsstyring: Kommunikations-
afdelingen, Dansk Socialrådgiverforening

Copyright: Forfatterne

ISSN nr.: 1600-888X

Design og produktion: Datagraf AS

Illustration: Katrine Clante

Oplag: 14.200

inden for

- 04]** **AF MADPETER KARLSEN OG KASPAR VILLADSEN**
**At «tale i øjenhøjde»: Dialogens udbredelse som
magtteknologi**
- 12]** **AF FINN THORBJØRN HANSEN**
**Sokratiske samtaler – en vej til større indsigt, arbejds-
glæde og taktfuldhed i socialrådgiverens arbejde?**
- 30]** **AF AKSEL SKOVGAARD CLAUSEN**
**Sociallovgivningen udlægges vidt forskelligt
– også på sygedagpengeområdet**

Tidsskrift uden for nummer udgives af:

Dansk Socialrådgiverforening

Toldbodgade 19B

Postboks 69

1003 København K

Tlf. 70 10 10 99

Fax: 33 91 30 69

Ieder

Du sidder nu med den 18. udgave af uden for nummer i hånden. Redaktionen har denne gang udvalgt tre artikler, der hver især sætter fokus på aktuelle temaer på det sociale område. To af artiklerne beskæftiger sig mere overordnet med tendenserne, mens den tredje artikel tager sit udgangspunkt i sygedagpengeområdet.

Den første artikel handler om, hvordan dialog – og dialogteknologier er blevet en stadig mere markant del af magtudøvelsen. Artiklen beskriver, hvordan borgerne, patienterne, klienterne nu ikke længere skal tie, men tværtimod er med til at definere deres eget (behandlings-)for-

løb ved netop at tale. I den anden artikel kommer Sokrates i spil! Artiklen tager afsæt i filosofien, og den undersøger, om socialrådgiverne i højere grad kan genfinde arbejdsglæden ved at genfinde evnen til det ægte møde med et andet menneske.

Den tredje artikel har som omdrejningspunkt, at loven ikke altid bliver overholdt i den kommunale sagsbehandling – og at det i høj grad hænger sammen med forskelle i sagsbehandlerens udlægning af loven.

Rigtig god læselyst.

REDAKTIONEN

At «tale i øjenhøjde»: Dialogens udbredelse som magtteknologi

Kaspar Villadsen,

Ph.d., sociolog. Lektor ved Institut for Ledelse, Politik og Filosofi, CBS. Kaspar Villadsen har skrevet ph.d. afhandlingen «Det sociale arbejdes genealogi» (udgivet af Hans Reitzel, 2004). Han har arbejdet ved Socialforskningsinstituttet og har udgivet bøger og artikler om socialpolitik og socialt arbejde, blandt andet «Magtens former: Sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren» (med Nanna Mik-Meyer, Hans Reitzels Forlag, 2007)

KV.LPF@CBS.DK

Mads Peter Karlsen,

cand. theol., ph.d.-stipendiat ved Afdeling for Systematisk Teologi på Københavns Universitet. Mads Peter Karlsen har skrevet bogen «Pastoralmagt – om velfærdssamfundets kristne arv» (på Forlaget Anis 2008) og har (sammen med Lars Sandbeck) redigeret antologien «Religionskritik efter Guds død», som netop er udkommet på Forlaget Anis. Han har beskæftiget sig med og skrevet artikler om forskellige tematikker inden for en tværfaglig, teologisk, filosofisk og sociologisk sammenhæng, bl.a. sammen med Kaspar Villadsen.

MADS_PETER_KARLSEN@YAHOO.DK

Af Mads Peter Karlsen, cand. theol og

Kaspar Villadsen, sociolog

Artiklen ser på den iøjnefaldende omvendning af talepositionerne, der er indtruffet de senere år: den tidligere talende ekspert eller leder skal forholde sig mere tavs, mens den tidligere tavse klient, patient, elev eller medarbejder nu skal tale mere. Særlig stor gennemslagskraft har disse dialogteknologier i behandlingen af afhængige: rygere, overvægtige, alkoholikere med flere. Artiklen skitserer tendensen og diskuterer, hvordan vi skal vurdere denne nye form for magtudøvelse.

«På den ene side opfattes den overvægtige som et suverænt, selvansvarligt og frit subjekt, som behandlingen skal respektere. På den anden side synes det åbenlyst, at den overvægtige ofte ikke opfører sig som sådan et subjekt»

[Henover en lang række forskellige ledelsespraksisser ser vi i disse år en iøjnefaldende omvendning af talepositionerne: den tidligere talende ekspert eller leder skal forholde sig mere tavs, mens den tidligere tavse klient, patient, elev eller medarbejder nu skal tale mere. Det slående er, at denne forskydning i talekrav, fra den formelt overordnede til den formelt underordnede, dukker op i vidt forskellige ledelsessammenhænge. Og det springer i øjnene, at det er beslægtede typer magtteknologier, som vi ser på tværs af traditionelle faglige og institutionelle grænser, nemlig magtteknologier, som har det tilfælles, at de har samtale som deres omdrejningspunkt. Vi ser således nye samtaleredskaber dukke op i sundhedssektoren, i skolen, i socialforvaltningen, men også i private virksomheders praksisser for udvikling af medarbejdere, mellemledere og chefer. Særlig stor gennemslagskraft har disse dialogteknologier, som inciterer den tidligere tavse til at tale, i behandlingen af diverse afhængige: rygere, overvægtige, alkoholikere, ludomaner med flere. Nogle af de mest kendte er «balanceskemaet», «den refleksive lytten», «forandringshjulet», «dialogbaseret lederudvikling» og «360 graders evaluering».

I denne artikel vil vi forsøge at skitsere tendensen på to forskellige niveauer. Vi begynder med samfundet i sin helhed som vores iagttagelses-

punkt, derefter vil vi zoome ind og fokusere på et særligt område i samfundet, nemlig overvægtsbehandlingen. Afslutningsvis vil vi udpege nogle af konsekvenserne af tendensen til «dialogisering» af centrale samfundsinstitutioner. Artiklens centrale spørgsmål er, hvordan vi skal vurdere dialogteknologiernes udbredelse: hvad er det for en type magtudøvelse, der hermed udøves? Hvad er prisen for denne type ledelse for de involverede? Og hvad fortæller dialogteknologierne os om vores samtid?

Dialogen som magtteknologi

Dialogteknologier er ikke blot et redskab, som de styrende eksperter eller ledere kan anvende for at opnå bestemte ledelsesmål i deres ledelse af andre; det er teknologier, som også kræver en særlig selvledelse af de, der sætter ledelsen i værk. Dialogteknologier virker således både styrende for den formelt underordnede talerum – socialklienten, patienten, eleven eller medarbejderen – og for den formelt overordnede behandler, ekspert eller leder. For den tidligere tavse drejer det sig om at få talt et billede frem af, hvad man grundlæggende er og rummer. Typisk handler det om at få den talende til at se sig selv som et ambivalent subjekt, der rummer to sider i konflikt med hinanden: et subjekt, som rummer på én gang motivation og mod-

stand, vilje og modvilje. Som når rygeren gennem rygestopsamtalen hjælpes til at sætte ord på den modstridende følelse af, at rygning både fremmer hans eller hendes livskvalitet væsentligt, men samtidig truer selve grundlaget for denne livskvalitet.

For den tidligere talende ekspert eller leder drejer det sig om at lægge beslag på en klassisk faglighed, som nu anskues som dominerende og kontraproduktiv. En faglighed, hvor man autoritativt udpegede problemer for socialklienten, påtrykte klienter diagnoser, og lagde udviklingsplaner og fastsatte kompetencer for medarbejderen. Den «refleksivt lyttende» ekspert skal tilbageholde denne autoritative tale. Et konkret eksempel kunne være opsøgende socialt arbejde, hvor «leg» frem sættes som modsætning til tidligere tiders myndighedsdrevne indsats, som hævdes at kvæle klientens initiativ. Leg, hedder det sig, kan derimod åbne for en fri tale. Den legende tilgang kræver imidlertid, at den professionelle træder ud af sin ekspertrolle for at sikre, at behov og ønsker formuleres af klienten selv. Socialarbejderen må frasi sig en hel del af sin traditionelle faglighed for at træde ind i rollen som «legende» gadeplansarbejder, da denne faglighed hævdes at virke negativt blokerende i forhold til at se klienten, som han rent faktisk er. Eksemplerne illustrerer, at dialogteknologierne virker i begge ender af ledelsesrelationerne, idet også eksperten, behandleren eller socialarbejderen nu må lede sig selv på nye måder.

Dialog medfører ansvarliggørelse

Normalt betragtes dialog som et kommunikationsmiddel. Og dialog værdisættes gerne positivt som en garant for, at mennesker kan udtrykke deres ønsker og interesser på en ligeværdig måde. Dialogen ses som en gensidig og demokratisk omfangsform, i modsætning til for eksempel instruksen eller ordren, der anses for ensidig og hierarkisk. I den her valgte optik betragtes de nye dialogredskaber imidlertid som en magt- og magtteknologi. Men ikke magt i den forstand, at der er tale om undertrykkelse eller udbytning. Der er snarere tale om magt i form af ledelse, som en systematiseret og velovervejet måde, hvorpå man forsøger at handle på andres handlinger eller at få andre til at handle på deres egne handlinger. Det er netop den rationaliserede form, som dialogen får i blandt andet medarbejderudviklingssamtalen, den moti-

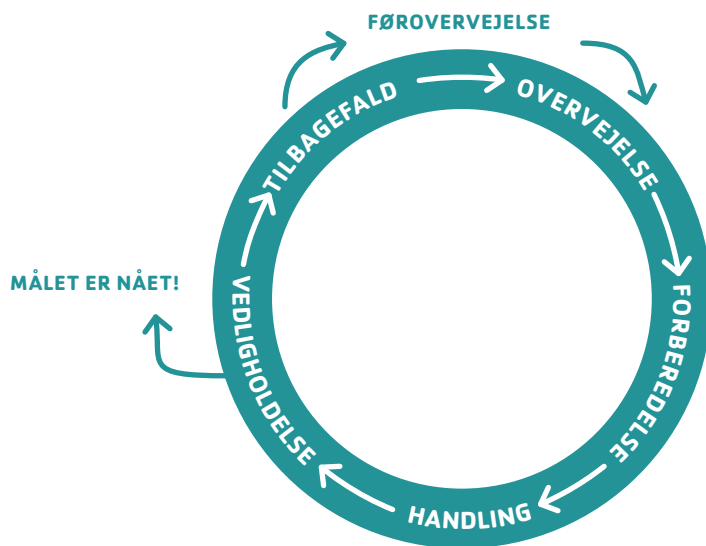
verende samtaleterapi eller rygestopsamtalen, der giver den karakter af en magtteknologi.

Det er tydeligt på flere måder, at dialogen i denne forstand involverer magt.

- *For det første* er samtaleteknologier en effektiv måde at fastholde den talende på en plan eller et behandlingsforløb. Det er oplagt sværere at gøre modstand mod udsagn, når man selv har frembragt dem. Det giver dem en særlig autenticitet og samtidig en særlig autoritet. Det er med andre ord udsagn, der må tages alvorlig af den, der lytter til dem og ikke mindst af den, der ytrer dem. Det er således udsagn, man ikke lige kan løbe fra. Det bliver særligt tydeligt i de sammenhænge, hvor udsagnene materialiseres og fastholdes med forskellige midler – såsom diverse skemaer eller kontrakter.
- *For det andet* gør dialogteknologierne det muligt at genfremstille den sociale konflikt, som ofte udspilles mellem socialarbejder på den ene side og klienten/patienten på den anden, som en simpel afspejling af en mere oprindelig konflikt i individet. En fælles ydre konflikt gøres hermed til en indre personlig konflikt. For eksempel sætter dialogteknologierne ikke så meget materielle eller sociale forhold omkring den afhængige i centrum, men snarere hans eller hendes kamp med sine «indre dæmoner». Den talende tvinges til at vende blikket indad, fremfor mod diverse ydre, sociale forhold. Dialogteknologierne er ikke uskyldige redskaber til fri åbenbaring af tanker og holdninger, men sætter tværtimod ret præcise rammer for hvordan og hvad, der kan tales om. De er ikke neutrale implementeringsinstrumenter, men bærer altid allerede selv et bestemt værdigrundlag med sig, som for eksempel at ydre konflikter altid kan reduceres til indre. Det medfører samtidig en stigende ansvarliggørelse af den enkelte.

Fedmebehandling som eksempel

Vi skal nu anvende behandlingen af overvægtige som en case, der fremviser dialogteknologiernes virke specifikt på dette felt. Samtidig peger det på en tendens i det sociale arbejde mere generelt, for eksempel i opsøgende socialt arbejde og motivationsarbejde. Zoomer vi således ind på fedmebehandlingen, genfinder vi den førnævnte problematisering af den påståede negativt dominerende fagekspertise. Det er blevet påpeget, at fedmebe-

Figur 1. «Forandringshjulet». De 5 stadier af forandringsparathed.

KILDE: MABECK ET AL., 1999

handlingen i dens hidtidige indsats har haft uheldige tendenser i retning af at demotivere og handlingslamme den overvægtige. Et gennemgående krav i den aktuelle debat er derfor, at behandleren må være opmærksom på ikke at fratage den overvægtige initiativet, men netop altid må forsøge at fremkalde og fastholde dette initiativ. Problematik af den hidtidige måde at behandle fedme på har blandt andet resulteret i, at et bestemt styringsproblem er blevet et yderst presserende anliggende: dilemmaet mellem respekten for patientens selvbestemmelse og så de indgreb, det kræver af behandleren for at hjælpe patienten. På den ene side opfattes den overvægtige som et suverænt, selvansvarligt og frit subjekt, som behandlingen skal respektere. På den anden side synes det åbenlyst, at den overvægtige ofte ikke opfører sig som sådant et subjekt, men behøver hjælp til at blive det. Det nye ved situationen er naturligvis ikke dilemmaet i sig selv, da det er en gammelkendt problematik i omsorgssammenhænge; det nye er den centrale plads, dilemmaet nu indtager. Blandt andet i forsøget på at navigere i disse ledelsesdilemmaer er der under samlebetegnelsen «Den motiverende samtale» blevet udviklet en række sundhedspædagogiske metoder. Metoder, som med afsæt i den enkeltes egen forståelse af sit problem, har til hensigt gennem samtale at stimulere den

overvægtige til selvstændigt at træffe individuelle, ansvarlige, sundhedsfremmende valg. Vi vil nu præsentere en kort analyse af tre af den motiverende samtales mest centrale redskaber, nemlig «forandringshjulet», den «refleksive lytten» og «balanceskemaet». Analysen antyder, at der er mere på spil i den motiverende samtale end blot den enkelte patients «empowerment» eller autonomisering.

Forandringshjulet

Et fast element i den motiverende samtale er psykologerne Prochaska og DiClementes teori om forandring som en dynamisk bevægelse mellem forskellige stadier. Denne proces illustreres og forklares figurativt gennem forskellige versioner af «forandringshjulet», som typisk er inddelt i fem stadier, hvor hvert stadie betegner forskellige grader af forandringsparathed (se figur 1).

Forandringshjulet tjener som et redskab til at synliggøre, i hvilken grad patienten er «forandringsparat», og er udgangspunktet for den motiverende samtale. Et udgangspunkt, som præcis giver behandleren mulighed for at tage afsæt i og respektere patientens egen opfattelse af sin situation og sit problem. Men samtidig giver forandringshjulet også behandleren mulighed for at placere og kategorisere patienten inden for foran-

dringshjulets fem stadier af forandringsparathed. Herved kan behandleren forsat betragte patienten gennem objektiverende kategorier (stadierne), hvilket jo er forudsætningen for, at han kan handle på patienten, men altså uden at patienten frarøves den partikulære og autonome subjektivitet, der antages at udgøre grundlaget for dennes handlekraft.

Selvom forandringshjulet således søger at respektere patientens individuelle subjektivitet, sætter det samtidig en bestemt ramme for denne, idet det fremstiller patienten som et selvstændigt og – i hvert fald potentielt – handlekraftigt individ. Forandringshjulet udgør således et blik, der rummer en dobbelt-iagttagelse af patienten som på én og samme tid unik og universel. Blikket lader nok patienten fremtræde som et partikulært individ, men fremstiller ham samtidig også på en generel måde, nemlig som en, der altid i en eller anden grad vil være motiveret til at tage hånd om og lede sig selv.

Refleksiv lytten

Men i virkeligheden har blikket – med sit fokus på det ydre og åbenbare – en perifer plads i den motiverende samtale. Skal behandleren overhovedet kunne få øje på patienten i sin individualitet, må han nemlig allerførst have et kendskab til hans indre og private side. En side, som er skjult for øjet. Det sætter hørelsen i centrum. Den centrale problematik er derfor også, hvordan patienten bringes til at tale (Nielsen 1998: 739). Svaret på dette problem er en teknik, som meget sigende karakteriseres som «lytteteknikken», idet det netop er ved sin lytten snarere end ved sin tale, at behandleren inciterer til – og frembringer en bestemt orden i – patientens tale. Men hvordan mere præcist udøver behandleren så denne inciterende og ordnen-

de lytten? Det gør han først og fremmest ved at reflektere patientens udsagn og ved gennem opsummering og resumering at markere bestemte udsagn. Med sin refleksive lytten kan behandleren ikke alene få sin patient til at tale og samtidig styre denne tale i en bestemt retning, men han kan vigtigst af alt også få patienten til at genkende talen som sin egen (Nielsen 1998: 741).

De argumenter for forandring, som patienten her skal hjælpes til at fremsige, karakteriseres passende nok som «selvmotiverende udsagn» (Nielsen 1998: 740). Med «selvmotiverende udsagn» skal man nemlig forstå udsagn, som patienten – netop fordi de fremsiges af ham selv – nødvendigvis må vedstå sig og anerkende som gyldige argumenter for forandring. I denne sandhedshændelse, der således frembringes gennem den reflekterende lytten, er det altså hverken den enkelte behandler eller den medicinske videnskabs autoritet, der garanterer de fremsatte udsagns sandhedsværdi. Det er alene patienten selv. Men samtidig betyder det også, at den sandhed, som garanteres af den enkelte selv, udtrykker en grundlæggende sandhed om dette selv. Man kan også sige, at den enkelte patient hermed bliver subjekt for sandheden i begge ordets betydninger (altså «grund» og «undersåt»). Med den reflekterende lyttens vidensproduktion om den enkelte etableres der således en særlig sandheds- og magtrelation mellem patient og behandler.

Balanceskemaet

Et tredje gennemgående redskab i den motiverende samtale, som også er et effektivt instrument til at stabilisere – ja endog materialisere – patientens selvmotiverende udsagn, er de såkaldte «balanceskemaer». Skemaet er udformet som en boks med fire tomme felter, som patienten skal udfylde en-

«Ideen er, at vi først blive frie, når vi kender sandheden om, hvem vi er, og at det er vores tale, som rummer den sandhed»

FORDELE VED AT FORTSÆTTE MED AT...	ULEMPER VED AT FORTSÆTTE MED AT...
ULEMPER VED AT HOLDE OP MED AT...	FORDELE VED AT HOLDE OP MED AT...

Figur 2 «Balanceskemaet»

ten i behandlerens tilstedeværelse eller som «hjemmearbejde». Felterne repræsenterer henholdsvis: fordele ved at forsætte (1); ulemper ved at forsætte (2); ulemper ved at holde op (3) og fordele ved at holde op (4). Felterne et og fire indrammer og fastholder patientens egne grunde til forandring og udgør således et reservoir af «selvmotiverende udsagn», som behandlerne kan trække på (figur 2).

Men balanceskemaet har også en anden mindre gennemskuelig og mere raffineret funktion. Balanceskemaet er nemlig et redskab, hvormed behandleren ikke alene kan aflede, men endda udnytte, en af de mest grundlæggende konflikter i den traditionelle patientsamtale til sin egen fordel. Der er tale om den konflikt, der i den traditionelle samtalsituation ofte udspiller sig som en «duel» mellem behandler og patient på argumenter og modargumenter for forandring, og som stort set altid ender i polarisering og patientens passivitet (Nielsen 1998: 737). Problemet er, at den traditionelle behandlings velmenende råd og oprigtige bekymringer i stedet for at resultere i efterfølgelse fra patientens side avler modstand. Kernen i denne konflikt er langt fra hverken ny eller specifik for sundhedsområdet. Den findes i sin grundlæggende form i forbuddet, der ikke alene er et middel til at forhindre overtrædelser, men samtidigt selv avler overtrædelse. Ikke i den banale forstand, «uden forbud ingen grænse og derfor heller ingen overtrædelse», men i den forstand, at

forbuddet ikke blot har en afskrækkende, men ligeledes en tiltrækkende effekt.

Overført til behandlingssituationen så risikerer behandlerens råd (forbud) ikke bare at virke ineffektivt, men ligefrem aggraverende i forhold til den adfærd, som det er rettet mod at forbedre. Dermed undergraver det såvel rådets som rådgiverens autoritet. Balanceskemaet løser dette problem ved at *internalisere* konflikten ud. Balanceskemaet fungerer med sin simple modstilling af fordele og ulemper som et redskab til at fremstille konflikten som en egenskab, der kan lokaliseres i patientens selvforhold. Herved fremstår patientens indre ambivalens som den essentielle tilstand, mens den ydre konflikt mellem behandlerens råd og patientens modstand blot kan reduceres til et symptom på denne oprindelig indre tilstand: «Man kan se, at den ambivalens, patienten oplever i forhold til sin adfærd, nu udspilles mellem læge og patient, således at patienten udspiller den ene side, mens lægen udspiller den anden» (Nielsen 1998: 737). Det er ikke længere forholdet mellem behandler og patient, som er problematisk, men patientens forhold til sig selv. Balanceskemaet forskyder med andre ord konflikten fra det sociale til selvforholdet og spørgsmålet om ledelsen til et spørgsmål om selvledelse.

For behandleren er gevinsten mærkbar. I stedet for at skabe polarisering og passivitet kan ambivalensen ved hjælp af balanceskemaet anvendes

af behandleren til at bibringe patienten selvindsigt og til at aktivere ham.

Hvorfor er dialogteknologierne populære?

Vender vi tilbage til den mere generelle samfundsiagttagelse, kan man spørge, hvorfor dialogteknologierne har en så stor popularitet i dag? Der kan peges på to forklaringer: en bred og en mere snæver. I den brede forklaring udtrykker dialogteknologierne en idé, som er dybt forankret i den vestlige kultur, nemlig at talen frisætter, mens den tavse per definition er undertrykt. Ideen er, at vi først blive frie, når vi kender sandheden om, hvem vi er, og at det er vores tale, som rummer den sandhed. Krav om, at det vestlige menneske bekender sandheden om, hvem det er, har rødder langt tilbage i historien i den kristne bekendelse og sjælegranskning, men optræder i dag i en række praksisser i den moderne velfærdsstat i blandt andet terapi, psykologisk rådgivning, selvrealisering og socialt arbejde. Den mere snævre forklaring drejer sig om det opgør med ekspertdrevet velfærdsydelser og topstyret ledelse, som manifesterede sig i starten af 1980'erne og frem herhjemme og i en lang række andre vestlige samfund. I opgøret med autoritær ledelse inden for ledelsestænkningen krævedes, at medarbejderne får medejerskab over bestemmelsen af mål og værdier, og gives frihed til at innovere nedefra, «fra gulvet». At den menige medarbejders mening er blevet mere vigtig at få frem, ses i diverse Lean-instrumenter, der blandt andet stimulerer medarbejdere til selv at observere overflødige processer og i 360 graders evalueringer, hvor medarbejdere bedes om at vurdere lederens udvikling. Et andet eksempel er ældrepleje, hvor det er blevet afgørende, at den ældre selv formulerer sine ønsker og udøver valg af forskellige serviceydelser. «Ingen ved bedre, hvad der er velfærd for den enkelte, end vedkommende selv», lyder devisen. Den ældre konstrueres i stigende grad som en talende og vælgende forbruger. Kravet om, at det skal være slut med den autoritative fastsættelse af mål og metoder fremsættes ligeledes med største selvfølgelighed i flere og flere sammenhænge i velfærdsstaten. Vi er således vidner til fremkomsten af en generel forestilling om umyndiggjorte borgere og patroniserede medarbejdere, som bør begynde at tale magten imod.

Udbredelsen af dialoger har set i det lys karakter af en frisættelse fra stive magtstrukturer, og

er der ikke positive muligheder i dialogteknologierne på trods af deres noget subtile geninstallering af magtvirkninger? Vi må fastholde, at påpegnin- gen af, hvordan borgeres og medarbejders «frisatte» tale søges styret og ordnet med specifikke mål for øje, ikke er en forhåndsbestemmelse af, hvordan teknologierne udøves i praksis. Praktikere i velfærdssystemerne og i virksomhederne kan udnytte teknologierne til uventede formål, og klienter og patienter kan benytte den tildelte taleret i egne strategier. Vi kan forestille os kommunikativt behændige socialklienter, som benytter nye talemuligheder i spil med forvaltningen om at opnå fordele. Og vi kan tænke os, at medarbejdere kan tale om private problemer og kræve hensyn- tagen hertil med større legitimitet.

Når der kan være grund til at udpege magt- aspekterne ved de nye dialogteknologier skyldes det imidlertid, at deres magt næppe er særlig let at få øje på, og at effektive strategier til at yde modstand mod dem endnu ikke er udviklet.

Set i et mere ledelsesorienteret perspektiv skyldes samtaleredskabernes aktuelle popularitet måske snarere, at de synes i stand til at håndtere et grundlæggende dilemma i den liberale velfærds- stat. Hvordan forme og regulere individer, som betragtes som grundlæggende selvstyrende? Hvordan bringe individet til at genkende sin tale som sin egen? Hvordan gøre individet til autoritet for udsagn, som er blevet frembragt, filtreret og ord- net gennem diverse reguleringsprocedurer? Kreativiteten i udviklingen af nye samtaleredskaber understreger det omfattende arbejde, som er nød- vendigt for at frembringe «den umiddelbare og ægte» tale. Denne frembringelse af udsagn er ud- tryk for en selvmodsigende styring, der vil styre uden at styre: på den ene side kræves det, at tale- rummet genlyder af individuelle, spontane og æg- te udsagn, mens det samme talerum på den anden side præstruktureres af en række fastlagte proce- durer.

Den evigt mistænksomme behandler

Som det er fremgået, kræver det et meget stort stykke arbejde at frembringe de betingelser, som muliggør at tale frit og spontant. Der skal udvik- les redskaber såsom samtaleskemaer, «forandrings- hjul» og «balanceskemaer», som leder talen i be- stemte retninger og udvælger bestemte udsagn frem for andre. En vigtig del af arbejdet består som

«Når der kan være grund til at udpege magt- aspekterne ved de nye dialogteknologier, skyldes det imidlertid, at deres magt næp- pe er særlig let at få øje på, og at effek- tive strategier til at yde modstand mod dem endnu ikke er udviklet»

sagt også af ekspertens arbejde på sig selv. Eksperten skal afstå fra dele af sin hidtidige faglighed, nemlig en ensidig og autoritativ problembestemende, diagnosticerende og planlæggende tilgang. Samtidig stilles der krav til eksperten om kunne skelne den ægte tale fra den uægte. Der må altså skelnes mellem den ægte tale, som kommer genuint indefra, over for en uægte tale, som er styret af diverse ydre påvirkninger. Den «uægte tale» er den tale, som kommer fra en «systemtilpasset» klient eller en «hospitaliseret» patient. Et afgørende mål med de nye dialogteknologier synes netop at være at lukke muligheden for at tale «system- sprog»— en yndet strategi for klienter og patienter bestod i at efterplapre behandlingsdiskursen og hermed udtrykke de ønsker og mål, som behandlerne forventes at ønske. Ved at tvinge de behandlede til selv at udsige det sprog, hvorigennem de skal ledes, søger de nye dialog-teknologier at umuliggøre systemsprog som modstandsstrategi.

Vi må forvente at se en yderligere stærk efterspørgsel efter dialogteknologier fremover. De næres af dels en fundamental vestlig forestilling om tale som den frisættende vej til sandheden om subjektet, og dels af en radikaliseret af den liberale skepsis overfor instruerende og autoritativ styring af individet. Men dialogteknologierne rummer et indbygget paradoks: På den ene side efterspørger

de konstant den ægte, indrestyrede tale. Men på den anden side kræver det et mægtigt apparatur at frembringe denne genuine tale. Derfor er det ikke underligt, at der altid er en betydelig mistænksomhed over for, hvad talen er præget af. Er den styret af diverse ydre faktorer eller endog af systemet? Vi må således regne med at se nogle evigt mistænksomme behandlere og omsorgseksperter.

LITTERATUR

Karlsen, M.P. & Villadsen, K., 2008:

«Hvor skal talen komme fra? Dialogen som omsiggribende magtteknologi», i Kaspar Villadsen & Camilla Sløk (red): *Velfærdsledelse i den selvstyrende velfærdsstat*, Hans Reitzels Forlag, København.

Mabeck et al., 1999:

Den motiverende samtale. Viborg: Budolfi tryk.

Nielsen, A. S., 1998:

«Få din patient til at ændre livsstil – om motivations- skabende samtaleteknikker», *Månedsskrift for praktisk lægegerning* juni 1998. S. 735-743

¹Denne artikel trækker på antologibidraget i: Karlsen & Villadsen 2008.

Sokratiske samtaler

– en vej til større indsigt,
arbejdsglæde og «taktfuldhed»
i socialrådgiverens arbejde?

Finn Thorbjørn Hansen,

Ph.d i pædagogisk filosofi og cand.mag. i Idéhistorie og Æstetisk Kulturarbejde. Lektor i vejledning med særlig henblik på filosofisk vejledning ved DPU, Århus Universitet. Finn Thorbjørn Hansen forsker blandt andet i forholdet mellem selv-dannelse, voksenuddannelse og demokrati, sokratiske medborgerskab og multikulturel pædagogik, filosofisk vejledning og praktisk kundskab i professionsuddannelser. Er blandt andet forfatter til bøgerne *Kunsten at navigere i kaos* (1995), *Ekstanspædagogik – på vej mod en ny voksenpædagogik?* (1998), *Det filosofiske liv* (2003), *At stå i det åbne. Dannelse gennem filosofisk undren og nærvær* (2008, Hans Reitzels forlag).

FTH@DPU.DK

Af Finn Thorbjørn Hansen, Ph.d. og lektor ved DPU, AU

En afgørende konklusion i denne artikel er, at for megen fokus på faglighed, professionalitet, metoder og procedurer kan stå i vejen for den «taktfuldhed» og åbenhed, der skal til, for at et ægte møde med et andet menneske kan ske. Artiklen undersøger, hvordan man som den erfarne og professionelle professionsudøver kan lære at undgå at få «det døde blik» med tiden.

«Hendes faglighed og professionalitet synes således at stå i vejen for den sag og det nærvær, som kræves, for at man kan høre, hvad det er i den konkrete situation og relation, man kaldes til at gøre»

[Når man spørger, hvilken viden socialrådgivere trækker på i deres professionsudøvelse, hvorfra denne viden kommer, og hvilke faktorer der har indflydelse på den viden, der indgår og tilegnes i professionsudøvelsen, så er der en bemærkelsesværdig stilhed omkring det grundlag for professionsudøverens viden, der har med professionsudøverens *ontologiske og eksistentielle* forhold til egen profession og liv at gøre.

Vil man imidlertid bedre forstå, hvad det vil sige at være nærværende og engageret tilstede som socialrådgiver, hvad meningsfuldhed, praktisk viden og dømmekraft kan være i socialrådgiverens arbejde og liv, samt hvad kilden til arbejdsglæde består af, er det spørgsmålet, om vi kan komme uden om netop denne ontologiske og eksistentielle dimension i socialrådgiverens arbejde og liv.

Jeg skal i denne artikel derfor præsentere nogle eksistensfilosofiske grundtanker, som efter min vurdering må være vigtige at medtænke i socialrådgiverens arbejde og professionsudøvelse generelt.

Inden for nyere dansk professionsforskning og teorier om professionslæring har man hidtil enten været optaget af analyser og empiriske undersøgelser af de politisk fastlagte rammer, den systematiske faglige viden, der benyttes, den dagligdags praktiske viden, som får «tingene til at virke» el-

ler professionsudøverens biografi (Bayer & Brinkkjær, 2003, 2005). Eller også retter man et særligt blik på «det personlige» og de såkaldte «relationskompetencer» og begreber som «autenticitet» (Weicher & Fibæk Laursen, 2003) eller arbejdsglæde beskrevet igennem flow-begrebet (Csikszentmihalyi, 2007; Ørsted, 2007; Hahn & Stadil, 2008; Bicheno, 2008). Hvad disse forskellige tilgange dog har til fælles er, at professionsuddannelsen og professionsudøvelsen og forholdet mellem teori og praksis belyses primært ud fra et videns- og funktionelt perspektiv («Hvad kan vi empirisk vide, om hvad der virker eller ikke virker?») begrundet ud fra et udvalg af natur- og socialvidenskabelige, psykologiske, læringsteoretiske, antropologiske og sociologiske tilgange og forestillinger om rammebetinger. Dette kan så – som moderne er – eventuelt perspektiveres via en socialkonstruktivistisk eller systemisk refleksionstilgang (Buur Hansen m.fl., 2004) med dertil hørende didaktiske øvelser og bud på færdigheds- og kompetenceudvikling inden for den pågældende profession.

Når der eksempelvis tales om «autenticitet» (Weicher & Fibæk, 2003, Fibæk, 2004) og om det innovative «felt for ikke-viden» og «emergens» (Gleerup, 2004) eller om arbejdsglæde forstået gennem flow-tilgangen, så kan det ved første øjekast ligne eksistensfilosofiske og hermeneutiske

betragtninger. Begrebet autenticitet er som bekendt et nøglebegreb inden for eksistensfilosofien. Begrebet *emergens* og talen om «feltet for ikke-viden» synes umiddelbart at have slående ligheder med «begivenhedsbegrebet» hos hermeneutikeren Gadamer. Og begrebet *flow* tolker mange umiddelbart som et mere moderne «up-dated» begreb for «væren» eller «værenserfaringen».

Ser man imidlertid nærmere på måden, som begreberne *autenticitet*, *emergens* og *flow* bliver forstået inden for disse primært sociologiske, psykologiske, læringsteoretiske, naturvidenskabelige og systemteoretiske forståelsesrammer, så bliver det åbenbart, at netop det eksistentielle og ontologiske niveau ikke er (eller kun perifert) medtænkt i disse moderne udlægninger af professionsudøverens vidensgrundlag.

Jeg skal i det følgende på denne relativt begrænsede plads¹ forsøge at præcisere, hvad betydningen af denne værensdimension kan være som basis for socialrådgiverens vidensgrundlag samt argumentere for, at der er en forbindelse mellem denne værensdimension og professionsudøverens oplevelse af arbejdsglæde. Min tese er, at en vej til at komme i dialog med de ontologiske og eksistentielle spørgsmål er at gå vejen omkring den sokratiske samtale og undringsfællesskab. Jeg peger på nye uddannelsesstilgange inden for socialarbejde og socialrådgivning i Norge, hvor disse sokratiske og fænomenologiskhermeneutiske tilgange til praktisk kundskab er blevet udviklet («Kundskabsværkstedet») og vender til sidst blikket mod den aktuelle debat om arbejdsglæde, og hvorfor jeg mener, at denne først for alvor kan forstås, hvis man

inddrager (også) den ontologiske og eksistentielle dimension i socialarbejderens arbejde og liv.

Jeg indleder med et tankeeksperiment og et konkret eksempel på en sokratiske samtale, som viser, hvilken «bevægelse» professionsudøveren kan komme ud i, hvis den sokratiske undren får eller ikke får tag i vedkommende. Dernæst beskriver jeg relativt kortfattet, hvad den eksistensfilosofiske og fænomenologiskhermeneutiske forskningstilgang kan tilbyde af perspektiver på socialrådgiverens arbejde og liv. Dette følges op med en mere konkret og praktisk orienteret model for undervisning, *Kundskabsværkstedet*, og hvorfor den sokratiske samtale og det sokratiske undringsfællesskab kan kvalificere denne model yderligere. En afgørende konklusion i denne artikel er, at for megen fokus på faglighed, professionalitet, metoder og procedurer kan stå i vejen for den «taktfuldhed» og åbenhed, der skal til for at et ægte møde med det andet menneske kan ske. Så spørgsmålet er, hvordan man som den erfarne og professionelle professionsudøver kan lære at undgå at få «det døde blik» med tiden.

Sokrates på en bænk i Vejle

Forestil dig Sokrates siddende på en bænk nede på gågaden i Vejle en solrig lørdag formiddag. En mand, der lige har set sin kone gå ind i en skobutik, sætter sig ned ved siden af ham. Sokrates fornemmer, at manden er glad for denne pause og tænker, at han nok vil synes om en samtale. Efter de indledende høfligheder, spørger Sokrates smilende, hvad manden laver til hverdag, hvortil manden svarer, at han arbejder som pædagog. Sokrates kigger forundret på ham og spørger: «Hvad er en

«De bliver bedrevidende og skråsikre og mister evnen til at undre sig. Deres blik bliver dødt, og de ender med ikke at kunne se sagen for bare faglighed»

pædagog egentlig? Og hvad er I godt for?» Manden ser først forbløffet på Sokrates, men fornemmer så glimtet i hans øje, og svarer frisk: «Jaa, hvad er vi godt for? Vi hjælper jo børnene og de unge i deres personlige udvikling.» Allerede her ville man i en normal samtale havde stoppet med yderligere spørgsmål, for enhver ved jo, hvad «personlig udvikling» er. Men ikke Sokrates. «Hvad er «personlig udvikling»? Jeg har tit hørt det begreb, men jeg har altid undret mig over, hvad det egentlig er.» «Ja», svarer manden med et selvsikkert smil (den skæggede mand er jo tydeligvis ikke så vidende), «det har jo noget med det hele menneske at gøre. At gøre dem til hele mennesker.» «Hele mennesker?» spørger Sokrates forundret, «Hvad er dog det? Findes der da halve mennesker, og hvad sker der så, når man er hel? Er der så ikke mere at sige eller gøre? Så ville jeg foretrække at være et halvt menneske! Og kan man i grunden gøre hele mennesker? Hvad mener du egentlig med det?» Vores mand, hvis kone stadig er i skobutikken, og som netop har været på et kursus om Howard Gardner og de mange intelligensers pædagogik, svarer forklarende, at det hele menneske mere præcist har med de syv intelligenser at gøre. Sokrates bliver lidt stille, nu med rynkede bryn, og spørger dernæst, hvorfor der kun er syv intelligenser, og hvad en «intelligens» egentlig er. Hvad er for eksempel forskellen på intelligens, intuition, forståelse, erfaring og visdom? Nu er manden pludselig ikke længere så sikker. Han er ikke vant til, at der bliver fulgt så tæt op på hans svar – og hvad er egentlig forskellen på intelligens, intuition, erfaring og visdom? Manden bliver nu stille, mens Sokrates smiler. Manden tænker på sit eget arbejde og de personlige erfaringer, som han har gjort sig med børnene, og hvad han på egen krop har oplevet som intelligente, intuitive, erfarne og vise mennesker. Så kommer svaret – men denne gang langt mere tøvende og afprøvende: «Ja, intelligens, det er vel så...»

Jeg skal ikke fortsætte denne samtale mellem pædagogen og sokraten. Man kan selv forestille sig, hvordan samtalen ville forløbe, hvis Sokrates havde mødt en socialrådgiver. Pointen her er blot, at vi i vores daglige og professionelle hverdag omgiver os med begreber, klichéer og en professionel jargon, som vi sjældent på denne kritiske og undrende måde får spurgt til. Vi har i stedet gennem diverse medier, dagligdagstale og uddannelser

«downloadet», hvad andre har sagt og ment om for eksempel «personlig udvikling» og gentager så groft sagt det, når vi bliver spurgt. Og det plejer da også at fungere fint. Sjældent har vi for alvor stillet os selv dette spørgsmål, og endnu sjældnere med udgangspunkt i vores egne erfaringer og grundlæggende antagelser om, hvad mennesket, verden og det gode liv som sådan er.

Dette mere filosofiske og eksistentielle niveau i socialrådgiverens tænkning og arbejde er den professionelle socialrådgiver ikke vant til eller trænet i at beskæftige sig med. Og hvorfor skulle man også det, kunne den effektive socialrådgiver, administrator eller politiker spørge, der ikke ser nogen grund til at bruge tiden på «den slags langhåret og verdensfjern snak!». Spørgsmålet er imidlertid, om man ikke kan lande i en for «korthåret og verdensflad» tilgang, hvis man udelader dette niveau – og at denne udeladelse muligvis kan være en af grundene til, at flere og flere socialrådgivere (og professionsudøvere som sådan) oplever udbrændthed, manglende engagement og arbejdsglæde.

For megen viden kan stå i vejen for mødet

Kirsten er sygeplejefaglig vejleder af profession. Hun er en meget erfaren og kompetent sygeplejerske på et dansk hospital, der har til formål at undervise, vejlede og træne novicer inden for sygeplejen. I hendes masterafhandling på Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet, har hun valgt at undersøge, om filosofisk vejledning og sokratiske samtaleprocesser kan være en måde at styrke den sygeplejestuderendes praksisforståelse, faglige dømmekraft samt evne til at være nærværende tilstede over for patienten. Hun har inviteret en unge sygeplejenovice til et formøde dagen før, at hun skal gennemføre det planlagte (og videooptagede) filosofiske vejledningsforløb. Den unge kvinde viser tydelig usikkerhed over for, hvad det er, de skal gøre. Hun ved, som hun siger, ingenting om filosofi. Den kyndige sygeplejerske, der er delvist trænet i filosofisk vejledning, og som skal bruge denne samtale til en analyse i sin masterafhandling, forsikrer hende om, at filosofisk vejledning intet har med højpanedede spekulationer og filosofiske teorier at gøre. Slet ikke. Sokrates var jo netop manden, der drog ned fra Akademia til torvet i Athen for at tale med folk i øjenhøjde, i et ganske almindeligt hverdagsprog og ud fra en

konkret erfaring. «Hvad har du for eksempel oplevet i dag», spørger hun den sygeplejestuderende. «Er der noget, der har berørt dig, eller som du kom til at tænke over, mens du var inde hos nogle af patienterne?» Først svarer hun nej, men efter en kort pause, kigger hun op og siger at jo, hun kom faktisk til at tænke over, da hun havde været ved hr. Mikkelsen på stue 3, at hun skulle blive bedre til at være mere nærværende over for patienten. Det ville hun ønske, at hun kunne blive bedre til. Hvertil den sygeplejefaglige vejleder spontant spørger, hvad hun da forstår ved «nærvær». Og dét begynder hun så at fortælle om, mens den ældre sygeplejerske efterhånden selv bliver helt optaget af det, der bliver sagt, og interesseret og undrende spørger ind til det, og selv bidrager med sine erfaringer og undringer. I starten, fortæller hun i masterafhandlingen, spurgte hun bevidst sokratiske for pædagogisk at vise, hvad filosofisk vejledning handler om, men snart glemte hun dette og blev reelt optaget i, hvad hun beskrev som en ægte dialog og et undringsfællesskab. Sjældent havde hun haft en sådan fin oplevelse af at være i et møde og dialog med sin sygeplejestuderende. Noget hun i øvrigt i mange år havde savnet som professionel sygeplejerske. Pointen er nu, at da den «rigtige» filosofiske vejledning skulle foregå dagen efter, hvor spørgsmålet «Hvad er autonomi?» bevidst var valgt som et væsentligt og relevant spørgsmål i sygeplejen, så indfandt dette møde og dette undringsfællesskab sig overhovedet ikke! På videoen bagefter ser hun, hvordan hun pædagogisk med undrende spørgsmål forsøgte at lede den unge sygeplejestuderende til de «svar» og den viden, hun selv havde på området. Hun selv kom på ingen måde i undren eller i en «ståen-i-det-åbne», som er målet i den sokratiske samtale. På baggrund af disse erfaringer indleder hun således sin masterafhandling med at spørge, om for megen klinisk viden og professionel metodik kan stå i vejen for et ægte møde i den sygeplejefaglige vejledning. Hendes faglighed og professionalitet synes således at stå i vejen for den sag og det nærvær, som kræves for, at man kan høre, hvad det er i den konkrete situation og relation, man kaldes til at gøre.

Livet taler også til os og vil noget med os

Tager man udgangspunktet i eksistensfilosofien² vil man sige, at *det ontologiske* har med socialrådgiverens «væren-i-verden» at gøre, det vil sige med

den måde, hvorpå hun er og viser sig på i den konkrete professionspraksis, og med den måde, hvorpå *livet* træder frem og udfolder sig gennem hendes konkrete tænkning og handlinger og artefakter. På hvilken måde er vedkommende nærværende tilstede i det, hun siger og gør og i den situation og relation, hun altid allerede står i, *før* hun begynder at tænke over det, handle ud fra et bestemt formål for øje eller projekterer værdier og vedkommendes mening ud på verden? I tilfældet med den sygeplejefaglige vejleder kommer hun i anden omgang på afveje, fordi hun først tænker over og handler ud fra nogle allerede forudbestemte ideer og antagelser om den pågældende sag (Hvad er autonomi?), *inden* hun selv er blevet berørt af og kommet i dialog med sin egen og den sygeplejestuderendes erfaring af autonomi. Det handler kort sagt om at spørge sig ind i erfaringen, at komme på plads i sine erfaringer og ikke fra starten få sin erfaring sat på plads i teorier og kategorier.

Det ontologiske har således at gøre med værnsdimensionen i socialrådgiverens arbejde og liv, *før* det gestaltes og «sætter sig» i de historiske, socio-kulturelle, habituelle, fagpolitiske, institutionelle og biografiske rammebetingelser, sociale konstruktioner og empirisk målbare forhold i professionsudøverens arbejde og liv.

Eller som den franske eksistentielle fænomenolog Maurice Merleau-Ponty et sted noget dunkelt udtrykker det: «*It [fænomenologi] must hold close to experience, and yet not limit itself to the empirical but restore in each experience the ontological cipher that marlos it internally.*»³ Fænomenologien er derfor optaget af det før-videnskabelige og før-kulturelle i vores livsverden, og ikke de lovmæssigheder og strukturer, som videnskabens empiri og metodetilgang og kontrollerede observationer kan opfange. Derfor taler nogle (Martinsen & Eriksson, 2009) også om et behov for at udvikle et alternativt evidensbegreb («ontologisk evidens»), der giver plads til forskning i den ontologiske og eksistentielle dimension. Vejen til denne «evidens» eller som Gadamer ville sige «hermeneutiske sandhedserfaring», går gennem en grundlæggende erfaring af sårbarhed og åbenhed over for det sanselige indtryk. Som professor i sygeplejevidenskab, Kari Martinsen, skriver: «*Sårbarheden viser hen til grundvilkårene ved tilværelsen. Det er fænomener som ikke skal bruges til noget, i betydningen sættes ind i et resultat, såsom glæden, kærligheden, sorgen, smer-*

ten, bekymringen, længslen, døden, og de sårbare sammenhænge vi med åndedræt og stofskifte er indfældet i – en indfældethed i et univers som selv er sårbart. I travlheden overser vi disse fænomener, eller vi tænker dem bort. Undrende kan vi komme på sporet af dem.» (Martinsen & Eriksson, 2009, s. 82)

Det ontologiske har således med det forunderlige og store uoverskuelige og uhåndterlige liv, vi er en del af og lever i kraft af, og som vi kan se udfolde sig igennem os, når vi giver os hen til det. For eksempel i den spontane omsorgsfulde handling, i undringsfællesskabet eller i det umiddelbare engagement, når noget værdifuldt i livet synes at kalde på vores opmærksomhed og handling.

Socialrådgiverens eksistentielle forhold til egen profession og liv er nært knyttet til denne værensdimension, men er ikke identisk. I det eksistentielle forhold står vi i et aktivt, personligt og reflekterende forhold til, hvad det er, livet synes at tilsige os eller kalde os til at gøre. I det eksistentielle forhold bliver vi ofte slået af *forundring* (saneligt mærkes det på kroppen) og *undren*. Vi stopper op i vores daglige refleksioner for at begynde en tænkning, der kan bringe os til en større eksistentiel forståelse af, hvad det er, der sker, og hvem og hvor vi i grunden er, i det som sker. Man kan, som Søren Kierkegaard gør opmærksom på, således sagtens være ekspert eller professor i et bestemt fag, men ikke være til stede i det, man siger, ved og gør. Først når man spørger sig selv, hvad den dybere mening med denne viden kan være, og hvilken dybere mening denne viden har for en selv, først da begynder man at reflektere eksistentielt over sin profession og det liv, man fører og er ført af.

Dette eksistentielle selvforhold må ikke forveksles med eksempelvis psykologisk introspektion, systemisk selviagttagelse eller kritisk refleksion. I den eksistentielle refleksion og selvforhold tænkes og sanses der *fra* en grebthed eller forbundethed med verden eller væren, og fra et «første-persons-perspektiv» *samtidig* med, at denne grebthed, dette perspektiv og denne tænkning har fat i «noget», der transcenderer det blot partikulære, kontekstuelle og personlige og knytter an til noget universelt. Som kunstneren, der i sit personlige udtryk alligevel formår at give udtryk for noget, der også indeholder en almenmenneskelig eller universel erfaring.

Eksistensfilosofien vil således hævde, at de ontologiske spørgsmål går forud for de epistemolo-

giske og ikke mindst, at man ikke kan forsøge at svare på de ontologiske spørgsmål ud fra en epistemologisk eller metodisk «gøre»-tilgang⁴. For at komme i kontakt og dialog med disse spørgsmål må man «være» og leve disse spørgsmål, det vil sige, der må en selvtransformation til, før at en dybere forståelse kan indfinde sig. Eller som digteren Poul la Cour skriver: «*At være digter er ikke at gøre et digt, men at finde en ny måde at leve på.*»

Kundskabsværkstedet som model

Kundskabsværkstedet, eller som det blev kaldt i den engelske version, Story Enhanced Skills (SES) eller Knowledgeing Work-Shop (KWS), var et toårigt EU-støttet Leonardo-projekt, der forløb i 2007-2008 under ledelse af den norske pædagogiske forsker og tidligere leder af Senter for Barnevernet i Tromsø, Inger Erstad. Jeg var, som repræsentant for DPU, tilknyttet som ekstern evaluator for det samlede projekt.

I sin ph.d.-afhandling (Erstad, 2005) indtager hun nyt land, fordi hun udvikler en teoretisk platform for den brobygning, hun ønsker at skabe mellem den praksisforskning og praksisfilosofi, hun er inspireret af fra Center for Praktisk Kundskab i Bodø⁵, og nye konkrete pædagogiske praksisser, der kan implementere og levendegøre nogle af de tanker og ideer, som forskningsmiljøet i Bodø og Tromsø beskriver som «praktisk kundskab» og «det fortællende essay» og «dømmekraftskompetence».

Inger Erstad er særlig interesseret i fortællingen som kilde til viden og forståelse. Hun spørger, om man kan indhente en særlig praktisk kundskab i de fortællinger, som socialarbejderen indhøster fra dennes hverdag. Og hun stiller spørgsmålet med reference til professor Jens Ivar Nergaard fra Tromsø Universitet og hans betragtninger (Nergaard, 2006) over samiske fortællinger som lagringsplads for kundskab og beredskab i social praksis – for eksempel hvordan man i praksis (over)lever i de arktiske egne og mestrer at drive rensdyrflokke gennem ufremkommelige og ofte meget farlige landskaber .

Fortællingerne er ikke bare hukommelsesceller, der tager vare på en bestemt ellers tavs praktisk viden. De bidrager, hævder hun med Nergaard, også til at «skabe» terræn eller til at få terrænet til at fremstå som et terræn for socialarbejderen. Den erfarne socialarbejder (eller socialrådgiver) ejer

således en særlig indsigt og et bestemt beredskab til at færdes og navigere i det unikke terræn, som udgør socialarbejderens verden. Og fortællingerne bliver derfor en slags vejvisere eller vejvogteren på vejen rundt i dette landskab. Fortællingerne fungerer også som måder, hvorpå denne særlige indsigt og viden kan overføres til næste generation af socialarbejdere. Ved hjælp af disse fortællinger fra levet praksis hjælpes novicen – i det mindste på det intuitive niveau – til at stoppe op og se efter de rette steder og til at «se» og «høre» nogle af de erfaringer og forhold, som ellers ikke lader sig formidle på direkte vis via en teoretisk eller metodisk tilgang. I fortællingens analoge sprog åbnes der for en sanselighed og lytten til dét mellem linjerne, der gør fortællingens lyttere bedre i stand til at opnå den «intuitive ekspertise»⁶ og «praktiske visdom», som den erfarne professionsudøver har. Altså at høre det, som ikke sådan lader sig direkte udtrykke og kommunikere. Eller som Inger Erland siger med et citat af den tyske forfatter Herman Hesse: «Viden kan blive kommunikeret, men ikke visdom.» (Erland, 2008a).

I Kundskabsværkstedet går Inger Erstad et skridt videre end de teoretiske overvejelser, hun gjorde sig i sin ph.d.-afhandling. Med støtte fra EU får hun fra 2007 etableret et fagligt netværk af socialarbejdere særlig inden for børneværnet, både i Norge, Sverige, Danmark, Letland og Spanien. Hun ønsker sammen med disse grupper af erfarne socialarbejdere (ledere, vejledere, undervisere og udøvende socialarbejdere) at udvikle en prototype for en undervisnings- og vejledningsform, der kan rette opmærksomheden mod socialarbejdernes praktisk kundskab og visdom via den fortællende tilgang. I to år afprøves Kundskabsværkstedet i disse lande (dog ikke i Danmark, da der kun deltog en underviser i socialarbejde + undertegnede) således, at der opstod en erfaringsopsamling via en norsk, nord-norsk, nordisk, lettisk og spansk gruppe (se også Nordstoga, 2008). Hver af disse grupper skulle over de to år mødes seks gange på to-dages-seminarer og enkelte gange til fælles seminarer, som blev afholdt i Oslo, Malmø og Alicante.

Værkstedets tre faser

Strukturen for Kundskabsværkstedet er som følger: *Første fase* er en fortælling og genfortælling af en erfaring fra praksis, der har gjort indtryk. *An-*

den fase er en konkret og personlig refleksion over denne fortælling. Og *tredje fase* er en teoretisk refleksion – hvor fortællingens tema belyses ud fra forskellige vinklinger med bidrag fra etik, filosofi, kunst – og fagteori.

Først bliver gruppens deltagere bedt om at tænke over en hændelse fra deres profession, hvor de særligt følte sig berørt og som fortsat gør et stort indtryk på dem. Det kan være et grundlæggende etisk dilemma, de blev stødt ud i, eller en problemløsning eller handling, som fortsat står som problematisk, eller en undren. Det afgørende er, at de ankommer med en «uforløst fortælling», med noget, der endnu ikke er «faldet på plads».

Det næste, de skal gøre i Kundskabsværkstedets første fase, er at fortælle om denne hændelse på en umiddelbar, ikke-rapporterende, ikke-forklarende og ikke-problemløsende måde. Som socialarbejdere og socialrådgivere er man som oftest trænet til netop at give korte, præcise og professionelle redegørelser og rapporteringer fra praksis gerne med en efterfølgende diagnosticering og et bud på løsningsforslag. Det ligger så dybt i socialarbejderens professionelle omgang med sin praksis og de mennesker, hun måtte hjælpe, at det i realiteten også blandt disse deltagere viste det sig at blive en vanskelig opgave for dem blot at forholde sig umiddelbart beskrivende og fortællende. Derfor kom en del af projektets tid til at gå med øvelser og oplæg om, hvad det egentlig vil sige at fortælle og være i «fortællingens mode». (Bech-Karlsen, 2003).

Efter at have hørt fortællingerne skulle deltagerne gå i grupper af tre – bestående af Fortælleren, Genfortælleren og Fornemmeren. Fortælleren giver sin umiddelbare mundtlige fortælling. Dette bliver så genfortalt af en anden, og i denne genfortællingsproces sker der uundgåeligt en tolkning og en artikulering af det sagte, som ofte vil slå Fortælleren med undren, for nej, sådan var det ikke, han mente eller sagde, eller jo, det var faktisk en bedre måde at sige det, han forsøgte at udtrykke. På denne måde hjælpes Fortælleren til at finde et mere rammende udtryk for det indtryk, han eller hun forsøger at give udtryk for. Når Fortælleren og Genfortælleren har gjort det, skal de skrive deres fortælling og genfortælling ned. At gå fra det mundtlige element til det skrivende kan som bekendt også være en frugtbar proces. Den tredje person, Fornemmeren, får da efterfølgende

tilsendt de to fortællinger, og Fornemmerens opgave blive da ikke at genfortælle historien for tredje gang, men at læse begge tekster og mærke efter, hvilket hovedindtryk disse to fortællinger efterlader i hende. Det kan udmærket hænde, at efter at have læst de to fortællinger sidder der – uden at Fornemmeren ved hvorfor – en stemning af længsel tilbage i hende. Også selvom der ikke én eneste gang er blevet nævnt et ord om længsel. Altså, det synes som om, at fortællingen mellem linjerne (eller «fortællingen i fortællingen») har at gøre med et grundtema, som har med «længsel» at gøre. Hvorvidt dette er et underliggende grundtema, som Fortælleren først nu selv får øje på – dét vil være helt op til Fortælleren egen bedømmelse at afgøre. Inputtet fra Genfortælleren og Fornemmeren er således blot til mulig inspiration. I sidste instans sidder Fortælleren med nøglen til, hvilken dybere indsigt eller visdom, denne fortælling fra praksis kan være et udtryk for. Derfor slutes første session da også af med, at Fortælleren går for sig selv – med de to input – for at skrive en mere fyldig, sanseligt beskrivende og detaljeret fortælling om, hvad der rent faktisk hændte. Fortsat uden at Fortælleren begynder at forklare og fortolke på denne fortælling for «at finde ud af den». Snarere handler det i denne fase om at «finde ind i fortællingen» og blive der længe og stille nok til, at man kan begynde at se og høre det terræn, det landskab, som praksisfortællingen er en stemme fra eller for.

At være i stand til det fordrer en vis integritet af Fortælleren, idet denne bestandig må spørge sig selv, hvor er jeg selv henne i det sagte eller skrevne? Hvad mærkes som betydningsfuldt? Hvor er jeg berørt? Hvor sidder min undren?

Anden fase er at komme i en frugtbar distance til det skete, så man bedre kan fornemme, hvad det almene og almenmenneskelige måtte være i den konkrete personlige fortælling. Denne trækken sig tilbage i en reflekteret iagttagende holdning kan også være en vanskelig proces at gøre, hvis man – som man skal i Kundskabsværkstedet – skal fastholde denne personlige berørthed og undren og fortællende sanselighed i den iagttagende refleksion. Altså, det vi før så beskrevet som kunsten at tænke fra en grebthed af det, man er optaget i (sagen), før man sætte begreber på det, man er optaget af. Som jeg allerede har antydnet i det foregående afsnit, har vi her at gøre med en delikat fænomenologisk-hermeneutisk refleksionspro-

ces, som kræver en vis øvelse. I anden fase er det således deltagerens opgave at skrive et personligt «refleksionsnotat», der senere i skriveprocessen skal transformere fortællingen til et egentlig essay.

De første resultater fra Kundskabsværkstedet viste hurtigt, at deltagerne «svuppede» tilbage i deres vante faglige refleksions- og skriveformer og blev reflekterende på en mere abstrakt, analyserende, formel og forklarende måde. Facilitatoren af øvelsen var derfor ofte nødt til at pege på, hvor i teksten og i den mundtlige dialog, at fortælleren som person ikke længere syntes at være tilstede i det sagte, og derfor blev usynlig (både i fortællingen, refleksionen og essayet). Hvad det derimod handlede om, var, at teksterne skulle få og bevare en personlig form, hvor vi også får indblik i fortællerenes følelser og personlige værdier knyttet til den konkrete situation eller hændelse, som fortælleren stod i. Som Inger Erstad skriver i et ikke-offentliggjort arbejdsnotat: «I kundskabsværkstedet løfter vi frem personlige erfaringer i form af dilemmaer og efterspørger socialarbejderen som person i situationen.» (Erstad, 2008b, s. 6).

I den tredje fase af Kundskabsværkstedet skal deltagerne inddrage den almene teori og «menneskehedens Store Fortællinger». Det vil sige, at der kan trækkes på etikken, filosofien, kunsten og fagteorien. Men igen må deltagerne træde varsomt, hvis de ikke for anden gang skal falde tilbage i den traditionelle måde at anvende teori på praksis. I Kundskabsværkstedet handler det ikke om at forklare og sætte de fortalte personlige erfaringer og fortællinger «på plads» via en overordnet og autoriseret teori. Opgaven er således ikke løst, hvis man får sine erfaringer og fortællinger til at gå op i en bestemt teori (om det så for eksempel er Løgstrups etik, Bakhtins dialogforståelse eller for eksempel Bourdieus forståelse af kundskabens habituelle former). I Kundskabsværkstedet handler det i højere grad om at lytte til og gå i dialog med den teori eller de almene ideer fra menneskehedens historie eller kunst, som synes at tale til ens personlige erfaringer. Erfaringerne har således autoriteten og er primære i forhold til teorien, idet det ikke her handler om at finde erfaringer, der kan eksemplificere og forklare en bestemt teori. Tværtimod handler det om at finde teorier, der til en vis grad kan hjælpe den fortællende og vi, der lytter, til at forstå denne unikke erfaring bedre. Ofte vil de

«Ikke desto mindre er det, vil jeg hævde, lige præcis

teorier, man tidligere har benyttet sig af, ikke være tilstrækkelige. Med den pågældende erfaring, som er til undersøgelse, er vi jo netop stødt ud på ukendt grund og er stødt på erfaringer, som ens tidligere erfaringer og teoretiske og metodiske beredskab ikke rigtig har kunnet give ord og forståelse for. Kunsten er således at holde fast og være tro over for egne levede erfaringer og kun lade de teorier komme til, der så at sige «er værdige nok» til at kunne belyse denne unikke og partikulære erfaring, som man selv har gjort.

Gør man det, vil man ofte opleve en ganske anden ikke-underdanig, mere selvstændig, kritiskspørgende og undrende dialog med teoretikerne, som også i øvrigt kan føre til en dybere forståelse af disse teoretikere.

Selvfølger kan ens omgang med de store teoretikere også blive for løs og mangle den dybe respekt og disciplin, som de fortjener, så her er der derfor tale om endnu en fin balancegang mellem teori og praksis. En balancegang, der nok først når sit højeste niveau, når Fortælleren bringes i en grundlæggende undren over de antagelser, der dels ligger i de levede erfaringer, som er fortalt frem, dels i de teorier, som den fortællende har valgt til at belyse den levede erfaring.

I min afsluttende evaluering og vurdering af projektet (Hansen, 2008b) fremhæver jeg, at Kundskabsværkstedet i dets første udformning som pilotprojekt ikke nåede disse højder, men forblev på et beskrivende, udredende og afklarende niveau. Man nåede ikke i tilstrækkelig grad at fremme deltagernes *kritiske* og *undrende* refleksioner over deres fortællinger og praktiske kundskaber og heller ikke at inddrage «menneskehedens Store Fortællinger» (filosofien, kunsten, poesien, etc.), som oprindeligt planlagt. Ikke desto mindre kom projektet langt i udvikling af tilgange til at få professionsudøverens «virksomhedsinterne kundskaber» blotlagt, og EU vurderede da også, at dette projekt fortjente en yderligere støtte på to år til «innovation and transfer», altså til videreudvikling og formidling af Kundskabsværkstedet, så det også kan komme til at gælde for andre professionsuddannelser, og eventuelt også gøres på et masterniveau.

Sokratisk samtale og undringsfællesskab

Man kunne også sige det på den måde, at Kundskabsværkstedet i dets første forsøgsperiode kun nåede til det praksis-epistemologiske og metodiske niveau med kundskabsbegrebet som dets mest centrale begreb. Men ønsket var som bekendt fra star-

eksistentiel dannelse og åndsnærvær, der skal

ten ikke kun at udvikle undervisnings- og vejledningstilgange, der kunne blotlægge professionsudøverens praktiske og tavse kundskab, men også den praktiske *visdom*. Undervejs i forløbet blev der gjort nogle få teoretiske som såvel praktiske tiltag til at fremme en mere eksistentiel og undrende tilgang til den virksomhedsinterne kundskab, som de var nået frem til via deres fortællinger og reflekterende essay. Dels bidrog nogle spanske poeter med skrivekurser og læsninger, der skulle fremme en mere sanselig stemt og visionær tilgang til professionsudøvelsen og det vidensgrundlag, den bygger på. Dels bidrog undertegnede med nogle forslag til sokratiske dialoggrupper og en essayskrive-form, der i højere grad er styret af de sokratiske dyder og stræben efter visdom via et filosoferende «undringsfællesskab» (Hansen, 2000, 2007, 2008a&b).

I den afsluttende evaluering valgte jeg at skelne mellem tre forskellige refleksionsniveauer:

1. Deskriptiv-analyserende refleksion: Beskrive og klargøre de mange praktiske og tavse former for viden. (*Hvad gør jeg? Hvordan viser det sig? Hvilken form for viden er i spil i mine levede erfaringer og fortælling?*)

2. Kritisk-dialektisk refleksion: Kreative, kritiske og sokratiske-dialektiske «ud-af-boksen»-bevægelser (*Kunne det være anderledes? Hvad er de etiske aspekter af, hvad jeg tænker og gør og min måde at bruge disse former for viden?*).

3. Eksistentiel-ontologisk refleksion: At være i undren og handle fra nærvær (*Hvad er egentlig de grundlæggende antagelser af mit syn på og tilgang til viden? Hvor og hvem er jeg i al min tænkning og gøre? Hvordan kan jeg blive bedre til at leve mine spørgsmål?*)

Mine mangeårige erfaringer med at facilitere sokratiske dialoggrupper og filosofiske vejledningsprocesser blandt professionsudøvere som seminarlærere, sygeplejersker, socialrådgivere, frivillige socialarbejdere og karrierevejledere har lært mig, at der gives en vej i praksis til at fremme en sådan mere kritisk og eksistentiel refleksion. Dette er ikke stedet for en nøje beskrivelse af de sokratiske dannelsesprocesser og de spørgeformer og dyder, som fordres, for at et undringsfællesskab kan opstå (se Hansen, 2000, 2003, 2008a). Her må det være nok at sige, at processen må forstås som en genuin dannelsesproces (ikke lærings- og kompe-

tenceproces), og at *dannelse* her tænkes i et eksistensfilosofisk perspektiv som en parathed til «at stå i det åbne» og høre, hvad det er i sagen eller livsfænomenet, man er optaget eller grebet af, kalder en til at gøre eller betænke. I den sokratiske undren og kritisk-muntre og venskabelig-legende tilgang, der bestandigt via dialektikken og dialogen søger grænserne for vores egen forståelse samtidig med, at man tænker fra en «berørt ikke-viden» (Lindseth, 2005), bringes man igen og igen tilbage til et nærvær og en lyttende opmærksomhed over for det, man grundlæggende antager og værdimæssigt står på, og nu har sat på spil og i spil gennem dialogen og den legende og eksperimenterende tilgang.

Det er ikke en tilfældighed, at Gadamer gør den sokratiske samtaleform til en model for sin hermeneutiske tænkning og sit forsøg på at vise, hvordan *begivenheden* (det at en genuin forståelse kan falde os ind, at tanken så at sige åbnes, så verden kan komme til mennesket som på ny) kan ske. Sokrates beskrev som bekendt sine filosofiske samtaler som en jordemoderkunst: gennem undren fødes vi til verden som på ny.

Det er heller ikke en tilfældighed, at Gadamer på tilsvarende vis gør legen til en af de mest centrale begreber i sin filosofiske hermeneutik. I den selvforglemmende leg erfarer vi, hvad det vil sige, at noget andet end os selv tager føringen, og at vi i denne erfaring også mærker en legende lethed, som var vi forbundet med noget, vi med tillid og glæde kan give os hen til. Det legende element understreger således også det dialogiske Jeg-Du-forhold. Og det viser, hvordan man kan være i verden uden et fra starten fastlagt mål. Det værdifulde i aktiviteten er noget, der hænder spontant og uforudsigeligt undervejs. Vi må improvisere og blot *være* og give os hen til legen for at kunne opleve legens væsen og værdi. Det er denne erfaring, som hermeneutikken gør til et afgørende ontologisk grundlag for den epistemologiske viden, der ellers styrer menneskers målrationelle og funktionelle handlinger. Det er først, når vi bringes i sådanne erfaringer tilbage til der, hvor vi eksistentielt set er, at vi for alvor kan være noget for og med det andet menneske. Det er her, ville Gadamer og eksistensfilosofien sige, at den praktiske visdom ligger gemt.

Det selv-transformative felt, hvor vi gøres nærværende over for vor egen «væren-i-verden» (*det*

ontologiske) og selvforhold til denne «væren-i-verden» (*det eksistentielle*), synes i særlig grad at blive synlig i den sokratiske undren og i legen som en værdi i sig selv. Det er således i denne filosofiske og legende praxis, at vi får «gehør» og musikalitet for det i situationen eller relationen, som kalder på og fordrer vores handling og beslutning og engagement i det konkrete møde eller samtale med et andet menneske. Som en erfaren sygeplejefaglig vejleder, der er trænet i den filosofiske vejlednings-tænkning, noterer sig i sit masterspeciale på DPU:

«Det synes som om, denne fænomenologiske tilgang åbner for noget af det, som er væsentligt for den anden. Jeg oplever selv, at hvis jeg bringer en undren frem, så har det betydning for, hvordan jeg bliver mødt. Hvis jeg bliver mødt med en undrende og spørgende tilgang til, hvad der betyder noget for mig, eller hvad der er det væsentlige i det for mig, så oplever jeg at blive set og hørt. Jeg oplever, at det åbner for nogle tanker, som måske ikke løser de vanskeligheder, som min undren er sprunget ud af, men det åbner for nogle tanker om, hvad der er meningsfuldt og af betydning for mig. Det synes som om, at den grundlæggende undren og fænomenologiske attitude åbner for nogle andre dimensioner end den faglige forståelsesramme, som vi er så trænet i.» (Brandt Hansen, 2009, s. 55)

Men at nå dertil kræves en vis «taktfuldhed» og *dannelse*. Også Gadamer nævner denne taktfuldhed som et væsentligt moment på vejen til et møde og dialog med «sagen selv», og andre fænomenologisk-inspirerede pædagoger (for eksempel Van Manen, 1987, 1991 og Løvlie, 2007) har gjort «taktfuldhed» til et centralt begreb i deres tænkning⁷.

Arbejdsglæde er andet og mere end flow

Denne taktfuldhed og *dannelse* er ikke kun noget, som kan gøre den professionelle socialrådgiver mere nærværende over for den klient, han eller hun sidder over for, men også over for de værdier, som socialrådgiveren i sidste instans selv lever på og efter.

Via den eksistensfilosofiske tilgang kan socialrådgiveren såvel som andre relationsorienterede professioner lære, at der også gives andre tilgange til at tale om og ud fra værdier og meningsfuldhed

end gennem den socialkonstruktivistiske, systemiske, ideologi-kritiske (eller eksistentiale) forestilling om værdier og mening, som noget menneske- og historisk skabt.

Set i et eksistensfilosofisk perspektiv er arbejdsværdier og arbejdsmedning ikke det samme som livsværdier og livsmedning. De første er funktionelt orienterede, de andre er eksistentielt orienterede. De funktionelle værdier kan vi lære at bemestre gennem en vidensorienteret tilgang. De eksistentielle værdier må vi lære at give os hen til gennem en værensorienteret tilgang. Hvor de første værdier udelukkende knytter sig det historiske og, som Heidegger ville sige, «ontiske» niveau, har de andre værdier udspring i det ontologiske niveau.

Her ligger der en grundlæggende forskel, som den professionelle professionsudøver må lære at kende og indtage et taktfuldt forhold til. For en professionalisme uden en værens-opmærksomhed bliver til faglig narcissisme og giver det, jeg andet sted har beskrevet som det døde blik (Hansen, 2008a). De bliver bedrevidende og skråsikre og mister evnen til at undre sig. Deres blik bliver dødt, og de ender med ikke at kunne se sagen for bare faglighed.

Omvendt hvis professionsudøveren udelukkende er drevet af intuitive, sansestemte og undrende værensjeblikke, uden at denne værensopmærksomhed er i dialog med en faglighed og professionel viden: så kan det ende i mysticisme, diletanteri og følelsesmæssigt sværmeri. Derfor er en dobbeltbevægelse vigtig at få i spil, og dermed også fordringen om et almenpædagogisk dobbeltspor – et kompetenceorienteret og dannelsesorienteret – i professionsuddannelsen og professionsudøvelsen.

Nogle vil muligvis beskrive denne balancegang ved hjælp af begrebet «flow». Med henvisning til blandt andet flow-psykologi (Csikszentmihalyi, 1991) vil de hævde, at denne balance indfinder sig,

når forholdet mellem reelle udfordringer matcher med de reelle evner, som udøveren måtte have. I det øjeblik, hævder flow-psykologer, oplever vedkommende en optimal præstation, en «peak-experience» eller flow-fornemmelse, og dertil en intens og ofte nydelsesfyldt her-og-nu-oplevelse, hvor alt i dette «nu» synes at fungere optimalt.

Men den nydelse, som kan opstå i den slags situationer, udspringer af en grundlæggende følelse af, at vi har kontrol over det, vi gør, at vi bemestrer situationen, og at vi lever vores optimale evner ud. I flow-oplevelsen søger vi, som også den norske forsker Maria Øksnes (2008) har vist i sin kritik af flow-begrebet, et stadig højere niveau for spænding, som igen øger bemestring, kompetence- og færdighedsfølelsen. Flow-psykologien er således tæt forbundet med den kompetence- og funktionelt orienterede tænkning, der egentlig ret så mekanisk hævder, at blot der er et bestemt forhold mellem, hvad vi har sat som mål og stræber efter og reelt gør på den ene side, og på den anden side de reelle udfordringer og forhindringer vedkommende støder ind i, ja så vil der per automatik opstå flow. Flow-oplevelsen er, vil eksistensfilosoffen hævde, knyttet til en individuel, psykologisk sindstilstand og ikke til personens «væren-i-verden».

Når Gadamer blandt andet fremhæver *legen* som et centralt begreb for hermeneutikken, så skyldes det, at vi netop i legen erfarer, at noget sker med os, uden at vi har kontrol over det, og uden at vi har planlagt det og intentionelt villet det. Den hermeneutiske sandhedserfaring – når livet taler til os og får os til at udfolde os – er således ikke noget, vi gør. Denne erfaring kommer til os som legen – den er noget, som bare sker. Som Øksnes skriver: «For Gadamer har legeerfaringen altså ingenting med orientering eller en sindstilstand at gøre, heller ikke subjektiv frihed, men det at være en del af legen selv, og det er netop, når vi fanges op i den legende her-og-der-bevægelse, at vi erfarer en form for

frihed. Det er vigtigt at mærke sig, at i dette ligger der en kritik af overvurderingen af individuel frihed som ofte knyttes til legen.» (Øksnes, 2008, s. 82)

Når jeg her vil forbinde arbejdsglæde med det eksistentielle og ontologiske forhold i professionsudøverens arbejde og liv, så skyldes det, at socialrådgiveren i den eksistentielle refleksion bringes i et forhold til det, som hun dybest set fandt og finder meningsfuldt og værdifuldt at gøre i sit arbejde og liv. Man genfinder arbejdsglæden ved at huske, hvorfor man gik ind i et fag, så det ikke bare drukner i faglige metoder og procedurer. Men der er også et *ontologisk* forhold på spil, der bringer arbejdsglæden frem. Udbrændthed skyldes ikke primært stress og mangel på hænder, eller at man ikke har genfundet sine egne værdier. Udbrændthed er også et tegn på, at professionsudøverne er kommet væk fra en grundlæggende og levet erfaring af, at de måske netop valgte dette arbejde, fordi de her på egen krop og liv erfarede aktiviteter og «møder», der har en *værdi i sig selv*. I disse relationer og møder erfares deres profession som dybt meningsgivende, og gennem modtagelsen af denne meningsfuldhed og disse erfaringer får socialrådgiveren også en mulighed for at komme på afstand af den tendens, der ellers kan være via socialrådgiverens forvaltningsprog og mange procedurer og metoder til at gå til og betragte andre mennesker som objekter i et funktionelt brugerspektiv.

Og så dette igen og igen at erfare, at der er forhold i livet – for eksempel i det konkrete møde med og omsorg for det andet menneske – hvor det bedste vi kan gøre er at give os hen til øjeblikket, og hvad øjeblikket fordrer og kalder os til. Det er denne tillid til, fortrolighed med og taknemmelighed over, at det ikke er alt, vi mennesker gudskelov kan planlægge og skal magte selv – som giver, hvad jeg her vil beskrive som en ontologisk frihed og glæde. I det sokratiske undringsfællesskab mærkes denne frihed og glæde også.

Men undren, stilhed eller stræben efter visdom er ikke det mest karakteristiske for det moderne menneskes arbejdsliv. Ej heller er sokratiske dialog eller filosofiske samtaler noget, man mildest talt normalt forbinder med moderne socialrådgivning. Ikke desto mindre er det, vil jeg hævde, lige præcis eksistentiel dannelse og åndsnærvær, der skal til, for at socialrådgiveren og andre professionsudøvere kan få arbejdsglæden tilbage. At give plads til

en sådan undren og sokratiske dialoger blandt kolleger og klienter inden for uddannelse til og efteruddannelse af socialrådgivere, kræver selvfølgelig også politiske og institutionelle tiltag, der kan gøre det muligt. Den kamp må derfor også tages!

Konklusion

I denne artikel har jeg villet præsentere nogle eksistensfilosofiske grundtanker, som er vigtige at medtænke i socialrådgiverens arbejde og professionsudøvelse generelt. Den eksistentielle og ontologiske dimension er et overset aspekt i relationsprofessionerne og professionsforskningen som sådan. Betragter man udelukkende professioner ud fra «the World of Appearance», altså ud fra det, vi kan empirisk måle og analytisk udrede via natur- og socialvidenskabens tilgange, så får vi ikke fat i de måske allervæsentligste momenter i det menneskelige mellemværende, som den filosofiske hermeneutik og eksistentielle fænomenologi har blik for.

Jeg har med denne artikel forsøgt at vise, at det kræver en vis taktfuldhed og dannelse at kunne «stå i det åbne». Kundskabsværkstedet kan ses som en måde at fremme en sådan taktfuldhed og dannelse. Dog har jeg også peget på visse mangler ved den nuværende model for Kundskabsværkstedet, idet der ikke endnu er udviklet tilstrækkelige didaktiske og eksistenspædagogiske tilgange til, at den kritiske og eksistentielle refleksion og samtale kan finde sted. I skrivende stund er udviklingsgruppen, hvori jeg også sidder med, i gang med at undersøge, på hvilken måde disse refleksionsformer kan bringes i spil i Kundskabsværkstedet. Og her vil den legende og sokratiske samtale og undringsfællesskabet stå centralt. Kundskabsværkstedet med de indbyggede sokratiske samtaleformer kunne således være et fremtidigt bud på, hvorledes man i uddannelsen af socialrådgivere også kunne skabe blik for den ontologiske og eksistentielle dimension i deres profession og liv og forberede dem til den taktfuldhed og dannelse, der kendetegner den erfarne og vise socialrådgiver. Og som vel i grunden også er forudsætningen for en genuin arbejdsglæde.

LITTERATUR:

Bayer, M. & Brinkkjær, U. (2003).

Professionslæring i praksis. Nyuddannede læreres og pædagogers møde med praksis. Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag, København.

Bayer, M. og Brinkkjær, U.

Læreres og pædagogers professionslæring og karrierebaner i pædagogisk praksis. Upubliceret projektbeskrivelse af Forskningsrådsstøttet projekt (2005-2007). København. 2005.

Bech-Karlsen, K. (2003).

Gode fagtekster. Essayskrivning for nybegynnere. Universitetsforlaget, Oslo.

Bicheno, J. (2008).

Den nye LEAN værktøjskasse: mod hurtigt og fleksibelt flow. Lean Team Danmark, København.
Bourdieu, P. (2007). Den praktiske sans. Hans Reitzel forlag, København.

Brandt-Hansen, D. (2009).

Det gode, det skønne og meningsfulde i sygeplejen – om sygeplejerskens faglige skøn i praksis! Masterspeciale i vejledning på Danmarks Pædagogiske Universitet, januar 2009.

Buber, M. (2007 [1923]).

Jeg og Du. Hans Reitzel forlag, København.
Buur Hansen, N. m.fl. (2005). Professions- og praksisforskning: vilkår, krav, perspektiver. Syddansk Universitetsforlag, Odense.

Csikszentmihalyi, M. (1991).

Flow. Optimaloplevelsens psykologi. Munksgaard, København.

Csikszentmihalyi, M. (2007).

Flow og engagement i hverdagen. Dansk Psykologisk Forlag, København.

Dreyfus, H. (2004).

'What Could Be More Intelligible Than Everyday Intelligence? Reinterpreting Division I of Being and Time in light of Division II. Bulletin of Science, Technology & Society, 24 (3): 265-274.

Dreyfus, S. & Dreyfus, H. (1991 [1988]).

Den intuitive ekspertise. Munksgaard, København.
Erstad, I. (2005). Erfaringskunnskap og fortellinger i barnevernet. Ph.d.-afhandling, Institut for pedagogikk, De samfundsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø.

Erstad, I. (2008a).

The Knowledgeing Work-Shop – Method and Process in the Pilot Project «Stories Enhancing Skills». Upubliceret paper præsenteret på konferencen i Alicante University 'Presentation of the results from the Leonardo da Vinci Pilot project «Stories Enhancing Skills», den 20. – 21. Oktober, 2008.

Erstad, I. (2008b).

Refleksjoner til kunnskapsverksted for norsk og nordisk gruppe. Upubliceret arbejdsrapport til SES projektet.

Fibæk, P.L. (2004).

Den autentiske lærer. Gyldendal, København.

Gadamer, H.-G. (1986).

The Idea of the Good. Yale University Press, New Haven.

Gadamer, H.-G. (2000).

Teoriens lovprisning: taler og artikler. Systime A/S.

Gadamer, H.-G. (2004 [1960]).

Sandhed og metode. Systime A/S.

Gibbons et al. (1994).

The New Production of Knowledge. Sage Publications Ltd., London.

Gleerup, J. (2005).

Behovet for en ny praksisepistemologi – ikke-viden som felt for teori- og praksisudvikling. I: Buur Hansen, N. m.fl. (2005). Professions- og praksisforskning: vilkår, krav, perspektiver. Syddansk Universitetsforlag, Odense.

Hahn, J. & Stadil, C. (2008).

Professionel passion: om det meningsgivende arbejdsliv. Gyldendal Business, København.

- Hansen, F.T. (2000).**
Den sokratiske dialoggruppe. Gyldendal, København.
- Hansen, F.T. (2003).**
Det filosofiske liv – et dannelsesideal for eksistenspædagogikken. Hans Reitzels forlag, 2. udg., København.
- Hansen, F.T. (2007).**
Det personlige essay som en filosofisk praksis. Publiceret i Skriftsserie for Barnevernets Udviklingscenter i Nord-Norge, Tromsø, nr. 3.
- Hansen, F.T. (2008a).**
At stå i det åbne. Dannelse gennem filosofisk undren og nærvær. Hans Reitzels forlag, København.
- Hansen, F.T. (2008b).**
Any thing more to tell? Reflections upon the wisdom dimension of the Knowledgeing Workshop. Upubliceret paper præsenteret på konferencen i Alicante University 'Presentation of the results from the Leonardo da Vinci Pilot project «Stories Enhancing Skills», den 20. – 21. Oktober, 2008.
- Hansen, F.T. (2009 – forthcoming).**
Universitetets overordnede mål bør være at skabe frihed for «åndens liv». I: Universitetspædagogik i det 21. århundrede (red. Nina Bonderup Dohn & Jakob Egholm Feldt), Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Lindseth, A. (2005).**
Zur Sache der Philosophischen Praxis. Verlag Karl Alber, Freiburg/München.
- Løvlie, L. (2007).**
Takt, humanitet og demokrati. I: Boman, Ylva/Ljunggren, Carsten (red.) (2007): Erfarenheter av pragmatism. Stockholm, Daidalos.
- Marcel, G. (1950).**
The Mystery of Being I & II. The Harvill Press, London.
- Martinsen, K. & Eriksson, K. (2009).**
Å se og å innse. Om ulike former for evidens. Akribe, Oslo.
- Nergaard, J.-I (2006).**
Den levende erfaring. Cappelen Damm AS, Oslo.
- Nordstoga, S. (2008).**
Evaluation of the Knowledgeing Workshop. Dokument udgivet på konferencen i Ali cante i oktober 2008.
- Schön, D. (2001 [1983]).**
Den reflekterende praktiker. Hvordan professionelle tænker, når de arbejder. Forlaget Klim, Århus.
- Van Manen, M. (1987).**
Action Research as Theory of the Unique: From Pedagogic Thoughtfulness to Pedagogic Tactfulness. In The Action Research Reader, Deakin University Press.
- Van Manen, M. (1991).**
The Tact of Teaching: The Meaning of Pedagogical Thoughtfulness. Albany, NY: SUNY Press; London, Ont.: Althouse Press.
- Van Manen, M. (2001).**
Researching Lived Experience. Althouse Press, Ontario.
- Weicher, I. & Fibæk Laursen, P. (red.). (2003).**
Person og Profession? En udfordring for socialrådgivere, sygeplejersker, lærere og pædagoger. Værløse: Billesø & Baltzer.
- Øksnes, M. (2008).**
Lekens ontologiske betydning hos Hans-Georg Gadamer. Barn, nr. 3, s. 75-88.
- Øksnes, M. & Steinsholt, K. (2005).**
Lekende samtaler. Som å ri på en storm. I: Arneberg, P., Juell, E. & Mørk, O. red. Samtalen i barnehagen. Damm & Søn, Oslo.
- Ørsted Andersen, F. (2007).**
Flow og fordybelse: virkelystens og det gode livs psykologi. Hans Reitzel forlag, København.

NOTER:

¹ For en dybdegående beskrivelse og undersøgelse af den ontologiske og eksistentielle dimension i professionsudøvelsen, se min bog *At stå i det åbne. Dannelse gennem filosofisk undren og nærvær* (Hans Reitzel, 2008).

² Når der her tales om eksistensfilosofi, tænkes det som et bredt begreb for den filosofiske hermeneutik (Gadamer, Arendt) og eksistentielle fænomenologi (Heidegger, Marcel, Buber, Løgstrup og Merleau-Ponty), som i forskellige former i dag diskuteres inden for moderne pædagogisk forskning.

³ «Den [fænomenologien] må holde sig tæt til erfaringen og dog ikke begrænse sig selv til det empiriske, men tilbagebringe i hver erfaring det ontologiske chiffer som «mergler»[gøder, kalker] den indefra.» Merleau-Ponty, M. (1964). *Signs*. Evanston, IL: Northwestern University Press. Citeret fra Burch, R. *Phenomenology and its practices* [1], *Phenomenology + Pedagogy*, Vol. 7, pp.187-217.

⁴ Jeg har andet sted beskrevet bevægelsen fra en praksis-epistemologisk tilgang (modus 2-forskning) til en praxis-ontologisk tilgang (modus 3-forskning) og hvad der nærmere kan forstås ved «the ontologiske turn in higher education» (se Hansen, 2009).

⁵ For mere information om Leonardo-projektet SES, se www.sesproject.eu og for Center for Praktisk Kundskab i Bodø, se www.hibo.no.

⁶ Hubert Dreyfus udvikler fra 2004 (Dreyfus, 2004) nogle nye betragtninger over «den phronesiske» dimension i professionsudøvelsen, der overskrider de fem lærings- og kompetenceniveauer fra Novice til Intuitiv Ekspert, de fleste vil kende Dreyfus-brødrene for (Dreyfus & Dreyfus, 1991). Jeg har givet en indgående beskrivelse af denne nyere udvikling i deres kompetenceteori samt en kritik af denne i Hansen (2008a, kap. 4).

⁷ Selv beskriver jeg (Hansen, 2008) taktfuldhed gennem, hvad jeg kalder de syv sokratiske dyder, som er: 1. Kærlighed (at tage udgangspunkt i det vi dybest set har kært), 2. Stilhed (at over for de dybeste værdier i vores liv bliver vi slået med tavshed), 3. Ydmyghed (denne erkendelse medfører en vis «ontologisk ydmyghed og intellektuel kysthed»), 4. Humor (i Kierkegaardsk forstand – at se det store i det små, og små i det store), 5. Mod (det kræver mod at stå i det åbne og også at give sit bud på «det Sande, det Gode og det Skønne» på trods af, at ethvert menneskeligt forsøg aldrig er endeligt), 6. Selvdisciplin (det kræver også respekt, udholdenhed, øvelse og selvdisciplin at lære verden at kende og komme i dialog med den) og 7. Venskab (der ender cirklen, idet venskabet også er en form for kærlig, dialogisk, legende og lidt fanden-i-voldsk samvær og solidaritet, som kalder på både vores rummelighed, omsorg og livslyst).

Sociallovgivningen udlægges vidt forskelligt -også på sygedagpenge- området

AKSEL SKOVGAARD CLAUSEN

(ASC) er ph.d.-studerende på RUC og cand. merc., projektkoordinator ved Arbejdsmedicinsk afdeling, Køge Sygehus. ASC's forskningsfelt er sagsbehandling i sygedagpengesager og arbejdsfastholdelse af langvarigt sygemeldte. Artiklen er led i formidlingen af forsknings- og udviklingsprojektet Arbejdsfastholdelse, et samarbejdsprojekt mellem Arbejdsmedicinsk afdeling, Køge Sygehus, og Greve, Gundsø, Solrød og Køge kommuner.

ASCL@REGIONSJAE LLAND.DK

Af Aksel Skovgaard Clausen, cand. merc., projektkoordinator

Den sociale lovgivning overholdes ikke altid i den kommunale sagsbehandling. Det forklares ofte med henvisning til nyere økonomisk-politiske styringsrationaler, der undertrykker borgerens retssikkerhed og ret til respekt og anerkendelse. Men forskelle i de enkelte sagsbehandleres udlægning af loven kan være en nok så vigtig og selvstændigt betydende forklaring på, hvorfor loven langt fra altid overholdes.

Forskningsdelen var oprindeligt udelukkende baseret på kvantitative data. Disse blev suppleret med kvalitative data, fordi vi på Arbejdsmedicinsk afdeling efter et par års samarbejde havde indtryk af, at der var nogle kommunale, og måske

også individuelle, forskelle på sagsbehandlingen i kommunerne»

[Nyere forskning viser, at udlægningen af loven kan være vidt forskellig inden for misbrugs- og familie- og børneområdet. I denne artikel viser jeg med et eksempel, at det også forekommer på sygedagpengeområdet, som de senere år er kommet til at ligne andre sociale sagsområder i den kommunale forvaltning. Der argumenteres for, at nogle af de hyppigst fremførte forklaringer på, hvorfor det sociale arbejdes praksis ikke kan leve op til lovgivningens intentioner, er for enkle og for teoretiske, især fordi der ikke tages højde for forskelle i adfærd i det sociale arbejdes praksis. Den positive side af dette er, at der kan være et overraskende stort råderum for den enkelte sagsbehandler og kommunen i udlægningen af loven på måder, der på samme tid er fleksible for borgeren og udtryk for god økonomisk forvaltning.

Mit udgangspunkt for at se på socialt arbejde kommer fra min ansættelse som koordinator på forsknings- og udviklingsprojektet «Arbejdsfastholdelse.» Projektet udgik fra Arbejdsmedicinsk afdeling i Køge, og blev udført i et tæt samarbejde med fire kommuners socialforvaltninger¹.

Forskningsdelen var oprindeligt udelukkende baseret på kvantitative data. Disse blev suppleret med kvalitative data, fordi vi på Arbejdsmedicinsk afdeling efter et par års samarbejde havde indtryk af, at der var nogle kommunale, og måske også in-

dividuelle, forskelle på sagsbehandlingen i kommunerne. Forskelle som potentielt kunne indvirke afgørende på den intervention, som projektet i første omgang handlede om at afprøve og måle effekten af. Resultaterne fra den kvalitative undersøgelse bekræfter og uddyber, at der er en række forskelle i sagsbehandlingen i sygedagpengesager, blandt andet forskelle i udlægningen af central lovgivning.

Manglende overholdelse af loven

Det sociale arbejdes svære forhold til jura er ikke noget nyt, og det er gennem årene blevet påvist på mange måder og fra flere forskellige sider. Fra de senere år viser flere praksisundersøgelser fra Ankestyrelsen, at dokumentationsgrundlaget i mange sager på sygedagpengeområdet ikke er i orden, og at praksis på andre måder langt fra altid lever op til retssikkerhedsloven. Praksisundersøgelserne viser også, at en høj andel af de undersøgte sager burde være endt med en anden afgørelse, hvis loven skulle være fulgt (Ankestyrelsen 2006a, 2007a, 2007b, 2008).

I socialvidenskaben ser man typisk problemet med udgangspunkt i en undren over «at gode viljer og etisk bevidst social lovgivning tilsyneladende ikke slår igennem i praktisk socialt arbejde.» (Høilund og Juul 2005:11).

Steffen Bohni Nielsen og Lars Uggerhøj fremhæver behandlingsidealets forrang for juraen, der lider under to store problemer:

1) At den ikke formår at tage hensyn til de komplekse og differentierede problemstillinger, socialarbejderne står over for

2) At juraen er et element, der er med til at øge administrationen (Nielsen og Uggerhøj 2005).

Idamarie Leth Svendsen fremhæver, at de retlige krav, der stilles til socialarbejderen i dag, er kendetegnet ved:

1) En større orientering mod inddragelse af borgeren i bestemte processer

2) At dette er udtryk for en ny måde at styre på

3) At det retlige sprog fortsat er i overensstemmelse med «gammeldags,» magtform (Svendsen 2005).

Peter Højlund og Søren Juul argumenterer i deres bog «Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde» i tråd med Svendsens punkt 2) for, at sagsbehandlingen er underlagt nogle økonomisk-politiske styringsparadigmer, der har overtaget over for etiske og retlige normer. Højlund og Juul mener, at borgerens relation til det sociale system gennemgående er præget af manglende anerkendelse, krænkelser og disrespect (Højlund og Juul 2005).

Andre forskere sætter fokus på mødet mellem borger og socialarbejder, og analyserer derudfra magtforhold og fordomme i borger-socialarbejderrelationen (se for eksempel Järvinen og Mik-Meyer 2003). Ud fra denne socialantropologiske forskning er det en implicit pointe, at sagsbehandlingen har sin egen kultur og normer, der så i praksis ofte vil overtrumfe formelle krav som for eksempel lovgivning.

Ovenstående giver væsentlige bidrag til en forståelse af, hvorfor der kan være problemer med at overholde den sociale lovgivning. Men forklaringerne må suppleres med det forhold, at lovgiv-

Borgernes udsagn indikerede, at der i kommunerne var problemer

med at tolke lovens bestemmelser om og under hvilke betingelser, der skal arbejdsprøves

ningen kan blive udlagt meget forskelligt, ikke blot fra kommune til kommune, men også fra sagsbehandler til sagsbehandler. I det efterfølgende præsenterer jeg et eksempel på, hvordan det sociale arbejdes praksis konflikter med lovgivningen, simpelthen fordi lovgrundlaget udlægges afgørende forskelligt i mange sager.

Eksempel: Arbejdsprøvning

Før bevilling af fleksjob, revalidering og førtidspension, er det en forudsætning, at en persons arbejdsevne er vurderet ud fra en arbejdsprøvning. Undtagelser kan være tilfælde, hvor borgerens situation (læs: sygdom) gør arbejdsprøvningen åbenbart formålsløs. I 2004 blev et sted mellem 30.000 og 40.000 danskere sendt i arbejdsprøvning².

I min undersøgelse har jeg ved semistrukturerede interview spurgt ind til 20 langtidssygemeldte borgers arbejdslivs- og sygehistorie, samt deres sagsforløb i kommunen³. Interviewene blev udført individuelt og ved brug af åbne spørgsmål. Borgernes udsagn indikerede, at der i kommunerne var problemer med at tolke lovens bestemmelser om og under hvilke betingelser, der skal arbejdsprøves. Særligt blev der indikeret et problem med, hvor arbejdsprøvningen skulle finde sted: På hidtidig arbejdsplads («i eget erhverv»), hvis det var muligt, eller altid uden for egen arbejdsplads («uden for eget erhverv»)?

Jeg har også interviewet 22 sagsbehandlere, der arbejder med sygedagpengesager. Sagsbehandlerne, der kom fra to kommuner, blev ved semistrukturerede og individuelle interview blandt andet spurgt om, hvorvidt man kan arbejdsprøves i eget erhverv og hvis ja, hvad ville eksempler på det så være?

To udlægnings af loven

Svarene fra sagsbehandlerne fordeler sig i to hovedgrupper. Den ene gruppe af sagsbehandlere mener som hovedregel, at borgeren ikke eller kun meget sjældent kan arbejdsprøves i eget erhverv / på samme virksomhed som hidtil. En sagsbehandler siger:

«Udgangspunktet er, at folk ikke kan arbejdsprøves i eget job. Det er en irriterende regel, der giver et dilemma i forhold til arbejdsfastholdelse. For eksempel med en uddannet pædagog, hvis lidelse begrænser hende til 25 timers arbejde om ugen, og hvor hun har en

arbejdsgiver, der er velvilligt indstillet over for at tage de hensyn, der skal til. Der skal jeg så arbejdsprøve borgeren i et andet erhverv. I mellemtiden mister hun så kontakten til den første arbejdsplads, hvor hun i mellemtiden måske er fyret fra, og typisk er hendes jobfunktioner i hvert fald besat med en anden person, så hun i praksis har problemer med at komme tilbage.»

Den anden gruppe af sagsbehandlere mener, at borgeren godt kan arbejdsprøves på egen arbejdsplads, hvis det samlede billede taler for det. En sagsbehandler siger:

«Arbejdsprøvning i eget job? Hvis det søges af helbredsmæssige årsager, for eksempel ved svær sygdom, så arbejdsprøver jeg i eget job. Og hvis jeg kan skønne, at mulighederne vil være de samme, uanset hvor arbejdsprøvningen foregår, så afprøver jeg også i eget job. Det gælder om at gøre tingene så skånsomme som muligt for borgerne. Tolkningen af loven skal være til borgerens fordel, ikke til fordel for et bureaukrati. Så jeg lægger meget vægt i beskrivelserne og vurderinger af borgerens funktionsniveau og arbejdsevne, når jeg skal argumentere for arbejdsprøvning i eget job.»

Med andre ord bekræftes borgernes udsagn, der indikerede problemer med tolkning af lovens krav om arbejdsprøvningssted. Det skal bemærkes, at de to grupper af holdninger til, om arbejdsprøvning i eget job er muligt, er repræsenteret i begge kommuner med flere sagsbehandlere.

Hvad siger loven?

I lovgrundlaget for visitation til fleksjob står der blandt andet:

«Arbejdsevnen skal være konstateret varigt nedsat, før der kan visiteres til fleksjob. Mulighederne for revalidering, arbejdsprøvning, eventuelt forsøg på omplacering m.v. til ustøttet beskæftigelse skal være afprøvede. Det skal herunder være godtgjort, at mulighederne for ansættelse efter de sociale kapitler har været undersøgt. Undtaget herfra er tilfælde, hvor det er åbenbart formålsløst at gennemføre arbejdsprøvning m.v. forud for visitationen til fleksjob.» (Bemærkninger til lovforslag nr. L 136, fremsat den 15. december 2000).

Lovgrundlaget siger altså, at arbejdsprøvning godt kan finde sted på samme arbejdsplads/virk-

somhed, hvis der kan arbejdsprøves i andre jobfunktioner, og at der i nogle (få) tilfælde kan visiteres til fleksjob uden forudgående arbejdsprøvning, hvis dette er åbenbart formålsløst⁴.

Men stort set alle sagsbehandlere binder lovens ord «åbenbart formålsløst» sammen med kravet om arbejdsprøvning i eget erhverv. Forståelsen bliver, at *der skal arbejdsprøves uden for eget erhverv, med mindre det er «åbenbart formålsløst.»* Men dette er altså en misforståelse. Det interessante er så, at selvom de fleste sagsbehandlere har samme (forkerte) udlægning af loven, så deler de sig i to grupper, når det kommer til udmøntningen i praksis. Den ene gruppe af sagsbehandlere mener at leve op til lovkravene ved noget nær altid at arbejdsprøve uden for eget erhverv, uanset hvor uhenigtsmæssigt lovkravet måtte være. Den anden halvdel af sagsbehandlere udtrykker at arbejde med en ufleksibel lov, hvor de prøver at «skrive sig ud af det», eller på anden måde prøver at være fleksibel på trods af lovkrav.

Hvad kan man udlede af eksemplet?

Ud fra ovenstående eksempel kan man udlede flere pointer. En første pointe er indikationen af en udbredt brug af unødigt arbejdsprøvning uden for eget erhverv. Mange i forvejen ressourcetsvage borgere skal opfylde krav, de ikke kan se meningen med, og i mange tilfælde vil sagsbehandleren endda heller ikke kunne se meningen med, hvad der foregår.

En anden pointe er påvisningen af en uklar lovtekst på et centralt område, som giver anledning til misforståelser og fejlfortolkning. Selvom det af ovenstående, fremhævede lovgrundlag klart fremgår, at arbejdsprøvning som udgangspunkt og under de rette forudsætninger godt kan finde sted på hidtidig arbejdsplads, så er det en forståelse, der først træder klart frem ved at se på opsummeringen af et høringssvar på lovforslaget. Og selvom også høringssvaret i juridisk forstand er en retskilde, kan man ikke forvente, at hverken sagsbehandleren eller den faglige ledelse i kommunerne læser alle retskilder. Og derfor er lovgrundlaget (og tilhørende bekendtgørelser og cirkulærer) åbenbart ikke godt nok formuleret, når det kan give anledning til så forskellige udlægninger.

En tredje pointe med eksemplet er, at sagsbehandlingen i mange sager kommer til at være uhenigtsmæssigt langtrukket og dermed økono-

misk byrdefuld for både borger og kommune, fordi arbejdsprøvning uden for eget erhverv typisk medfører en længere proces, end hvis arbejdsprøvningen var sket og anerkendt på den hidtidige arbejdsplads. Den præcise sagsbehandlingstid i sager med arbejdsprøvning er der ikke data på, men en borger fortæller om processen og tiden blandt andet, at ét år åbenbart er kort tid, når der sagsbehandles om fleksjob:

«Generelt var sagsbehandlere i kommunen, når man talte med dem, søde og forstående, men af årsager vi ikke kender, var de ikke i stand til at handle hurtigt, selvom vi synes, at behovene og sagen var indlysende. For jo længere tid, der går med, at jeg venter, jo mindre motiveret bliver jeg. Ventetiden kan jo også gøre én helt trist til mode. Vi fik til sidst at vide, at ét år er kort tid at vente på bevilling af fleksjob. Jeg synes, at ventetiden har været det værste ved sagsbehandlingen. Hvis man bare så fra starten fik meldt ud, at det og det tager så og så lang tid, så har man noget at holde sig til. Men som det var her, vidste vi ikke, hvor længe det ville komme til at tage, og om jeg overhovedet ville få fleksjob.» Borger, der fik bevilget fleksjob i 2007.

Til denne tredje pointe om den økonomiske uhenigtsmæssighed kan tilføjes, at der er risiko for, at den sygemeldte, der presses ud i arbejdsprøvning uden for eget arbejde, i mellemtiden mister tilknytningen til sin hidtidige arbejdsplads. Dette er både privatøkonomisk og samfundsøkonomisk ikke optimalt.

En fjerde pointe med eksemplet er, at der i kommunerne er et potentiale i at arbejde med at udlægge loven mere ensartet og fleksibelt. For det er jo det sidste, som en halvdel af de her interviewede sagsbehandlere udtrykker at gøre på trods af, at de oplever lovgivningen udtrykke det modsatte. Det ville forbedre det sociale arbejdes faglige niveau med en målrettet indsats med lovfortolkningen i form af indsatser fra for eksempel Arbejdsmarkedsstyrelsen, kommunale ledere og juristers øgede fokus på udlægningen af loven, kursusvirksomhed i kommunerne og så videre – her især forstået som sikring af et vist bundniveau, hvor loven ikke udlægges uens og ufleksibelt.

Lovens indbyggede dilemma: Helhedsvurdering eller røgslør?

Der kan være et indbygget dilemma i lovgrundlaget for arbejdsprøvning. For på den ene side skal sagsbehandleren tilgodese borgerens ønsker, og på den anden side kræves det, at arbejdsprøvningen giver et dækkende billede af borgerens arbejdsevne. Set fra sagsbehandlerens side kan der være en vurdering af, at borgerens ønsker ikke er mulige i forhold til lovgivningens krav, eller en vurdering af, at nok er borgerens ønsker lovmæssigt mulige, men ønskerne vil samlet set ikke være gode for borgere arbejdsmarkedssituation. Set fra borgerens side består dilemmaet i, at når sagsbehandleren vurderer noget ud fra en «helhedsvurdering,» så kan en sådan, udover at dække over sagsbehandlerens gode, saglige vurdering af, hvad der tjener borgeren bedst, også være et røgslør over mindre god sagsbehandling. Når sidstnævnte er tilfældet, og der fra sagsbehandlerside i en afgørelse som væsentligst er argumenteret med en «helhedsvurdering,» har borgeren reelt ikke mulighed for at anke over afgørelsen.

Rammer tusindvis af borgere

Det har ligget uden for rammerne af min undersøgelse at se på, hvor udbredt disse forskellige tolkninger af loven er blandt sagsbehandlere på sygedagpengeområdet i Danmark. Men der er ikke noget, der tyder på, at de interviewede sagsbehandlere er særligt dårligt uddannede eller uoplyste. Tværtimod nævner de at have været på kurser i forståelsen af lovgivning om arbejdsprøvning. På Arbejdsmedicinsk afdeling i Køge har vi også med borgere fra andre kommuner set flere eksempler på tilsvarende forskelligheder i udlægningen af loven. I sin bog «Syge på tvangsarbejde» gennemgår Ellen Ryg Olsen en række tilsvarende sager, hvor lovgivningen på samme felt helt åbenbart misfortolkes (Olsen 2005). På børneområdet har Morten Ejrnæs ud fra en vignetundersøgelse fundet frem til, at der i afgørende spørgsmål kan være store forskelle i social arbejderes faglige holdninger til og meninger om nøjagtig samme sag, selvom der vel at mærke er omfattende lovgivning og regler, der i princippet skulle sikre ens sagsbehandling af samme sager. Ejrnæs konstaterer, at forskellene ikke optræder som forskelle mellem faggrupper, men derimod som forskelle inden for samme faggruppe, for eksempel socialrådgivere (Ejrnæs 2004 og 2006).

Det er derfor ikke en urealistisk tese, at der kan være tale om tusindvis af borgere alene på sygedagpengeområdet, der hvert år oplever konsekvenserne af en uensartet og ufleksibel udlægning af loven. Hvis forskellig udlægning af samme lovgivning og regler er et generelt fænomen på alle sociale sagsområder, er perspektivet på én gang både skræmmende og perspektivrigt. Skræmmende, fordi antallet af borgere, der rammes af uens og ufleksibel udlægning af loven, skal opgøres i mange tusinder. Og dog perspektivrigt, fordi der umiddelbart ligger et stort ændringspotentiale i at forbedre det sociale arbejdes praksis, uden at hverken lovgivning eller andre betydende faktorer for det sociale arbejde behøver ændres væsentligt. En nærmere blotlægning af problemets omfang, både inden for og uden for sygedagpengeområdet, kræver dog yderligere undersøgelser.

Sparsom forskning på sygedagpengeområdet

Sygedagpengeområdet er et praksisfelt, der er vokset betydeligt i omfang de seneste 10-15 år. Tidligere var området stort set en udbetalingsfunktion for borgere, der af læger var forsynet med denne eller hin diagnose. I dag er det anderledes. Flere reformer af social- og arbejdsmarkedslovgivningen forpligter nu kommunerne til at følge op, ikke blot over for borgere, der kan have behov for revalidering, fleksjob eller førtidspension, men også over for enhver langtidssygemeldt borger eller borgere, der blot er i risiko for at blive langtidssygemeldte. Samtidig er det i lovgrundlaget i dag formuleret, at det ikke er borgerens diagnose, der skal være i fokus i sagsbehandlingen, men i stedet borgerens samlede funktionsevne, som formodes at kunne afdækkes bedst af en socialfagligt uddannet person⁵. Således er sygedagpengeområdet kommet til at ligne andre sociale forvaltningsområder såsom familie- og børneområdet, misbrugsområdet og kontanthjælpsområdet, hvor den centrale fagperson er en socialarbejder, der træffer socialfaglige afgørelser.

Forskningen på sygedagpengeområdet er relativt sparsom. Det skyldes blandt andet, at området, jævnfør ovenstående, i en forskermæssig forstand først de senere år er blevet «socialt arbejde.» Den første forskning inden for sygedagpengeområdet blev foretaget af især arbejdsmedicinske og socialmedicinske klinikker, der de seneste ti år har lavet arbejdsfastholdelsesprojekter i samarbejde med en

række kommuner (se en oversigt over disse projekter i Mortensen et al 2008). Disse projekter har været sundhedsvidenskabeligt designet og kan mere præcist kaldes forskning i sygefravær. Når forskningen alligevel skal nævnes her skyldes det, at det i flere af projekterne ikke bare konkluderes, at forskning på området kræver en bedre indsigt i, hvad det er, der foregår i de kommunale forvaltninger. Flere af de afrapporterede projekter er også blevet suppleret med kvalitative elementer og analyser hentet fra socialvidenskab (se for eksempel Hansen og Juul 2000, Høgelund, Filges og Jensen 2003, Rasmussen et al 2004, Mortensen, Bang og Ebbehøj 2007).

Den socialvidenskabelige forskning, der de senere år har sat fokus på og hentet empiri fra sygedagpengeområdet, er domineret af antropologiske eller socialkonstruktivistiske perspektiver (se for eksempel Andersen og Ahrenkiel 2003, Bjerger og Selmer 2007, Fisker mfl. 2008).

Når nu sygedagpengeområdet er kommet til at ligne de andre mere traditionelle sociale sagsområder, kan så også de samme forklaringsrammer bruges? Det tror jeg langt hen ad vejen, de kan. Men ud fra min undersøgelse, må jeg dog også pege på begrænsninger i, hvad der kan bruges som forklaring, og hvor stor betydning en forklaring kan tillægges.

Dette vil jeg argumentere nærmere for ved at se på de forklaringsrammer som Peter Høilund og Søren Juul præsenterer i deres bog «Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde» (Høilund og Juul 2005). Forfatterne argumenterer for, at sociale sagsbehandlingsområder, også sygedagpengesager, er underlagt nogle økonomisk-politiske styringsparadigmer, der har overtaget over for etiske og retlige normer. Høilund og Juul prøver at operationalisere Axel Honneths teori om tre forskellige anerkendelsesbehov, hvor man kan efterprøve anerkendelse – eller mangel på samme – ved at se efter det modsatte, nemlig empirisk efterprøvbare krænkeserfaringer. Høilund og Juul konstaterer, at alle deres interviewpersoner er blevet krænkede i deres sagsforløb.

Finder der omfattende krænkelser sted?

Men spørgsmålet er, om ikke Høilunds og Juuls interviewmateriale med krænkede borgere mest af alt «blot» giver en række eksempler på dårlig sagsbehandling, der kunne være undgået, hvis

sagsbehandleren havde udført sit arbejde bedre? Eksempelvis fortæller Høilund og Juul om en borger, hvis retssikkerhed krænkes, fordi sagsbehandleren bryder sin tavshedspligt ved at gå til borgeregens egen læge uden informeret samtykke (side 44). Høilund og Juul fortæller også om en ung mand, der fejlagtigt får afvist bevilling af kontanthjælp, fordi han ikke har fremvist lønsedler (side 118). Men hvordan sådanne fodfejl fra sagsbehandlerens side entydigt kan tolkes som krænkelser af borgerens retskrav på grund af udefrakommende styringsrationaler, der indvirker på den institutionelle dømmekraft, er svært at se. Mon ikke fodfejl af denne type altid vil kunne blive begået – uagtet hvilken «dømmekraft» en institution måtte have? I deres anmeldelse af Høilunds og Juuls bog stiller Caswell og Høybye-Mortensen (2005) også spørgsmål til den antagne sammenhæng mellem borgerens subjektive krænkeserfaringer og den manglende anerkendelse og dømmekraft i systemet. Med et socialfilosofisk perspektiv kan man spørge, om borgeren overhovedet kan have en forventning om at blive respekteret og anerkendt i institutionel forstand? Ole Thyssen og Henrik Dahl påpeger i deres bog «Krigeren, borgeren og taberen», at en borger med sociale behov, der møder institutionen, slet ikke kan forvente respekt eller anerkendelse fra institutionen som sådan. Kun de mennesker, borgeren møder, vil kunne udvise anerkendelse, og kun som mellem menneskelig anerkendelse – såfremt den anden person vil udvise den ud fra sine private kriterier hentet fra den private sfære (Thyssen og Dahl 2006).

Har økonomisk-politiske styringsparadigmer overtaget?

Uden tilsyneladende at anføre væsentlige forbehold peger Høilund og Juul på, at «økonomisk-politiske styringsparadigmer» har fået overtaget over etiske og retlige normer. Der er tale om en generel pointe eller entydig tendens. For at understøtte synspunktet citerer Høilund og Juul kommunale ledere, der fortæller om deres videreformidling af budgetkrav til sagsbehandlere. De citerer en socialchef:

«Det er klart, at budgetovervejelserne får betydning for lovgivningens udmøntning i praksis. Vi regner jo på, hvad førtidspension koster, hvad det koster at være på kontanthjælp, hvad det koster at være på

Med et socialfilosofisk perspektiv kan man spørge, om borgeren over- hovedet kan have en forventning

fleksjob, og hvad det koster at være på sygedagpenge. Det spiller ind, når vi snakker budgetter, og det kommer selvfølgelig til at påvirke, for når budgetterne bliver vedtaget, bliver der lagt et loft ind på for eksempel 125 fleksjob – eller hvad det nu kan være (...). Når jeg så melder ud, at der er et sådant loft, siger socialrådgiverne jo »Hvad gør vi så, når der er 130?« Og så siger jeg «Selvfølgelig skal I overholde lovgivningen, men I skal undgå, at det første I tænker i, er at få borgerne i fleksjob. Så på den måde påvirkes de. Du kan jo aldrig sige til en socialrådgiver, at de ikke skal overholde lovgivningen. Men hvis vi for eksempel snakker børneområdet, så kan man sagtens sige til en socialrådgiver: «Det kan godt være, at lille Peter har godt af at komme væk et par måneder, men det er der ikke nogen beviser for, så prøv at finde en løsning, som er lidt mindre kostbar» På den måde påvirkes de.» Anonym socialchef citeret i Høilund og Juul (2005: 85-86).

Høilund og Juul mener, at det af dette og lignende citater fremgår, at «*lovgivningens autoritet tilsidesættes af økonomisk budgetlægning og politisk signalgivning.*»

Der kan givetvis fremdrages mange eksempler på budgetudmeldinger fra det politisk-administrative niveau, der efterfølgende forplanter sig ned gennem det kommunale system for til sidst at ende med en mellemliders diffuse udmeldinger til en sagsbehandler om at holde igen på et område eller i en bestemt type sager. Men selvom denne mekanisme – med Høilunds og Juuls ord «*den økonomiske kalkules tilsidesættelse af etiske og retlige normer*» – er et udbredt fænomen, er spørgsmålet, om pointen kan ekstrapoleres til at gælde i alle typer sociale sager, for alle sociale arbejdere og hele budgetåret rundt?

At økonomiske begrænsninger spiller med på det sociale arbejdes område er uundgåeligt, fordi

om at blive respekteret
og anerkendt i institu-
tionel forstand

det er et grundvilkår, at der er en latent konflikt mellem på den ene side faglige og retssikkerhedsmæssige krav og på den anden side økonomiske begrænsninger. Det gælder på mange forvaltningsområder og medfører ikke nødvendigvis «den økonomiske kalkules» sejr. Det gælder eksempelvis på sygehusområdet, der også kan betragtes som en arbejdsplads med socialt arbejde over for borgere (sundhedsfagligt uddannet personale over for patienter). Der er også budgetbegrænsninger, der i princippet kan begrænse de fornuftige faglige valg. Der er for eksempel budgetter for typer af akutte indsatser eller typer af medicin. Og der er tilsvarende politisk-administrative udmeldinger om budgetter, der forplanter sig til de enkelte sygehusafdelinger. Men dette medfører ikke uden videre lægernes, sygeplejerskernes og andre sundhedsarbejders faglige nedprioriteringer i konkrete tilfælde. Beparelser og budgetbegrænsninger foregår naturligvis også på sygehuse. Men det sker i form af organisatoriske tilpasninger og overordnede faglige prioriteringer, som meldes åbent ud. Der sker generelt ikke en nedprioritering af patientbehandlingen eller plejen i konkrete tilfælde som følge af interne budgetudmeldinger. I sygehusadministrationen, hvor budgetopfølgningen foregår, vil fokus langt fra kun være på at overholde et givent budget. Fokus er i nok så høj grad på, om en budgetoverskridelse kan regnskabsforklares. Og hvis dette kan ske som følge af lovbundne udgifter, så er der en de facto accept af budgetoverskridelser⁶.

På socialområdet kan effekten af budgetlægning og diffuse interne udmeldinger om at holde igen være større end på sygehusområdet, fordi sygehuse er del af et komplekst faghierarkisk system med betydelig længere tradition end det kommunale, sociale forvaltningssystem. Armslængdeprincippet er således bedre udfoldet på sygehusområdet, hvor muligheden for direkte politisk indblanding i konkrete faglige prioriteringer alt andet lige er mindre. Reformen i form af markedsførelse, indlejring af nye tankegange og så videre kan derfor alt andet lige nemmere lade sig gøre i kommunale systemer end på sygehusområdet. Men ellers er hovedpointen her for både det kommunale område og for sygehusområdet den samme, nemlig at markedsførelsen ikke sker efter politisk-administrative budgetbeslutninger og –udmeldinger, uanset om de er officielle udmeldinger eller chefens

diffuse ditto. Markedsførelsen sker derimod ved skabelse af nye aktører på området i form af privathospitaler, private arbejdsmarkedsagenter, der indgår aftaler med kommunen og så videre. En væsentlig årsag til dette er, at de ansatte faggrupper/socialarbejdere ikke uden videre nedprioriterer de faglige hensyn/idealer, og at de ikke er så (arbejds)markedsorienterede på den entydige måde, som Juul og Højlund argumenterer for. Man skal nok snarere forstå, at den påvirkning der er, er en indirekte påvirkning af forvaltningen på grund af et pres fra et stigende antal private aktører.

En anden grund til, at eksplicite sparehensyn som følge af udmeldinger om budgetbegrænsninger næppe har det omfang, som Juul og Højlund indikerer, er, at det i de enkelte sager vil være umiddelbart ulovligt og i modstrid med borgerens retssikkerhed at arbejde ud fra sådanne. Derfor vil det typisk være sådan, at hvis der er en effekt af «den økonomiske kalkules tilsidesættelse af etiske og retlige normer», så begrænser den sig til et mindre antal sager, typisk et godt stykke inde i en budgetperiode, hvor man kan konstatere, at udgifterne er på vej til at blive «for høje.» På børneområdet kan man for eksempel se på antallet af anbringelser uden for hjemmet, at det typisk er noget højere i 1. kvartal end i 4. kvartal (Ankestyrelsen 2007d). Hvilket på den ene side kan udlægges sådan, at kommunerne prioriterer økonomi højere end hensynet til truede børn. Men på den anden side kan man spørge, om ikke tallene kan forklares med, at en række anbringelser forsinkes eller afventer det nye budgetår?

En anden forklaring – vilkårligheden i det sociale arbejde

Den enkelte sagsbehandlers udlægning af lovgrundlaget for arbejdsprøvning kan få stor betydning for den enkelte borgers sag. Dette er dog kun et eksempel på et område med forskellig sagsbehandlingspraksis, idet der tidligere også på andre områder er afdækket individuelle forskelle i sagsbehandlingen i samme typer sager (Egelund 2004, Skogens 2005, Flensted-Jensen 2005). Forskellene optræder endda uafhængigt af faggruppe og arbejdssted (Ejrnæs 2004 og 2006). Morten Ejrnæs' studie var af forskellige typer socialarbejders opfattelse af børns problemer, mens Lisa Skogens' studie var af kommunale sagsbehandlers hold-

ninger til kontanthjælpsmodtagere med begyndende alkoholproblemer⁷. Både Skogens og Ejrnæs har benyttet vignetmetoden til at spørge socialarbejdere om, hvordan de vil handle i nogle givne konkrete situationer. Vignetmetoden kan have den svaghed, at der spørges til tænkte situationer, hvilket kan give et andet resultat, end hvis man ser på socialarbejderens faktiske handlen. Omvendt har studier af de faktiske handlinger den svaghed, at enhver borgers situation i princippet er unik, og derfor kun vanskeligt kan sammenlignes med andre borgeres situation. Og følgelig kan det være vanskeligt at sammenligne og afdække forskelle i praksis mellem socialarbejderen handlen, fordi man sammenligner æbler, pærer og gulerødder. Så selvom Ejrnæs' og Skogens' resultater stammer fra holdningsundersøgelser, der højst kan indikere noget om den faktiske handlen, så har deres undersøgelser den styrke, at der er sammenlignet med nøjagtig samme sociale problemstilling og ud fra samme forudgående information.

Men også empiri indhentet på anden vis indikerer forskelle i den sociale praksis, som umiddelbart afhænger af, hvem borgeren har som sagsbehandler. Martin Flensted-Jensen konstaterer således ud fra sine projekterfaringer og en række cases, at de svageste borgeres retssikkerhed i realiteten afhænger af, om de har en god relation til frontpersonalet (Flensted-Jensen 2005). Nielsen og Uggerhøj (2005) konkluderer ud fra interviewundersøgelser også, at der kan være store forskelle i den praktiske udførelse af det sociale arbejde. De konkluderer, at sagsbehandlerens «private og individuelle praksis,» skyldes manglende ledelsesmæssig prioritering af juraen i kommunerne. Ejrnæs når frem til, at arbejdskulturen og forskelle i faglig dygtighed i sig selv er en kilde til problemer. En ændring af arbejdskultur og en forbedring af fagligheden til en mindste fællesnævner er imidlertid også en ledelsesopgave, så i den forstand er der overensstemmelse mellem Nielsen og Uggerhøj og Ejrnæs' resultater.

Udførelsen af det sociale arbejde kan altså rumme store forskelle fra sagsbehandler til sagsbehandler. Der er et potentiale for, at disse forskelle kan have afgørende betydning i borgernes sociale sager. Og derfor er det en abstraktion, hvis der argumenteres for en sagsbehandlerkultur, hvor alle sagsbehandleres handlinger i sociale sager kan beskrives prototypisk, eller hvis handlinger fra en-

hver i gruppen implicit formodes altid at være resultatet af udefrakommende forhold som for eksempel «styringsrationaler.»

Konklusion og perspektivering

Der er mange forklaringer på, hvorfor loven ofte ikke overholdes i sociale sager. Heraf kan kort opsummeres faglige idealer, der prioriteres over lovgivning, en umoderne og utilstrækkelig formuleret lovgivning, der øger administrationen, magtforhold og fordomme i borger-socialarbejderrelationen. Endelig skal fremhæves den udbredte forklaring om, at økonomisk-politiske styringsparadigmer har overtaget over for etiske og retlige normer. Ingen af disse forklaringer giver hver for sig eller sammensat en dækkende forklaring på, hvorfor jeg i min egen undersøgelse kan møde en så udbredt misfortolkning af et lovgrundlag. Snarere må man betragte uklar og dermed misforståelig lovgivning som en selvstændig betydende faktor i forståelsen af, hvorfor loven langt fra altid overholdes i sociale sager. Og endelig må man betragte den individuelle vilkårlighed i det sociale arbejdes udførelse som en selvstændig betydende faktor.

Dette giver et ofte overset handlerum for aktørerne, det vil sige sagsbehandlere og kommunale ledere. Dels fordi der allerede med den eksisterende lovgivning ofte vil være mulighed for at tolke loven anderledes til gavn for både den gode sagsbehandling og den kommunale økonomi, og dels fordi det på konkrete områder naturligvis er muligt at tydeliggøre lovgivningen. Hvad der bør ske på området arbejdsprøvning synes hermed at være afdækket. Men der er et yderligere potentiale i undersøgelser af den praktiske forståelse af sociallovgivningen på andre områder med henblik på senere tydeliggørelse. Nogle vil måske sige, at det er for enkelt og for lidt at satse på. Men på den anden side skulle ønsket om «Den gode sagsbehandling» nødig fortone sig i henvisninger til en ulige kamp mod «økonomiske styringsrationaler» eller «krænkelser» med et teoretisk defineret udspiring, størrelser, der kun vanskeligt kan ændres væsentligt på i praksis.

REFERENCER

- Andersen, Linda og Annegrethe Ahrenkiel (2003).**
Læringsrum i det sociale arbejde. AKF Forlaget.
- Bjerge, Bagga og Bodil Selmer (red. 2007).**
Det sociale arbejdets daglige praksis. Aarhus Universitetsforlag.
- Dorte Caswell og Matilde Høybye-Mortensen (2005).**
Anmeldelse af Høilund, Peter og Søren Juul (2005): Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde. Dansk Sociologi nr. 3/16.
- Clausen, Aksel S. Christian Stoltenberg og Peder Skov (2008).**
Evalueret af Projekt arbejdsfastholdelse, en kontrolleret interventionsundersøgelse over for sygedagpengemodtagere i Greve, Gundsø, Solrød og Køge kommuner. Arbejdsmedicinsk afdeling. Køge sygehus. Pr. november 2008 upubliceret, forventes senere offentliggjort på www.arbejdsfastholdelserask.dk.
- Egelund, Tine (2004).**
Det faglige skøn i socialt arbejde med børn og unge. I «Det kommunale råderum. Kvalitet, effektivitet og forskellighed i velfærdsydelse.» Social forskning. Januar 2004. Socialforskningsinstituttet.
- Ejrnæs, Morten (2006).**
Faglighed og tværfaglighed: Vilkkårene for samarbejdet mellem pædagoger, sundhedsplejersker, lærere og socialrådgivere, København: Akademisk Forlag
- Ejrnæs, Morten (2004).**
Myten om faglig enighed. Artikel i «uden for nummer» 9 5 årgang. Dansk socialrådgiverforening.
- Fisker, Anders, Mathilde Høybye-Mortensen, Flemming Troels Jensen, Sofie Nørgaard-Nielsen, Bo Jacobsen (2008).**
Socialrådgiveren på arbejde. Portræt af en profession og dens dilemmaer. Hans Reitzels forlag.
- Flensted-Jensen, Martin (2005).**
En ny forståelse af retssikkerhed på det socialpolitiske område – også for de «uelskelige». Artikel i «Uden for nummer» 11. 6. årg. 2005. Dansk Socialrådgiverforening.
- Hansen, Finn Kenneth og Mette Marie Juul (2000).**
Arbejdsfastholdelse – erfaringer og perspektiver. Med udgangspunkt i Projekt Arbejdsfastholdelse i Vejen, Brørup og Holsted kommuner. CASA.
- Høgelund, Jan, Trine Filges og Søren Jensen (2003).**
Langvarigt sygefravær. Hvad sker der og hvordan går det? SFI 03:20.
- Høilund, Peter og Søren Juul (2005).**
Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde. Hans Reitzels Forlag.
- Järvinen, Margaretha og Nanna Mik-Meyer (2003).**
At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde. Hans Reitzels Forlag.
- Mortensen, Ole Steen, Johan Hviid Andersen, John Ektor-Andersen, Hege R. Eriksen, Nils Fallentin, Poul Frost, Jens Peder Haahr, Merete Labriola og Mette Kreutzfeld Zebis (2008).**
Sygefravær og tilbagevenden til arbejde ved muskel og skeletbesvær. Årsager og handlemuligheder. Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø. København. («Hvidbog»).
- Mortensen, Ole Steen, John Bang og Niels Ebbenhøj (2007)**
Arbejdsfastholdelse gennem øget samarbejde mellem virksomheder, socialforvaltning og læger. Arbejdsmedicinsk klinik, Bispebjerg Hospital.
- Nielsen, Steffen B. og Lars Uggerhøj (2005).**
(Sags-)behandlende rettigheder. Artikel i «Uden for nummer» 11. 6. årg. Dansk Socialrådgiverforening.
- Olsen, Ellen Ryg (2005).**
Syge på tvangsarbejde. Om behandlingen af førtidspensionsansøgere. Gyldendal.
- Rasmussen, Mette Skou, Birgit Drews, Bonde Jens Peter Bonde, Gregers Ottesen og Claus Vinter Nielsen (2004)**
Projekt i gang igen: Et kontrolleret interventionsprojekt overfor sygedagpengemodtagere i udvalgte kommuner. Arbejdsmedicinsk klinik, Århus Sygehus & Socialmedicinsk Enhed Afdeling for Folkesundhed, Århus Amt.

Skogens, Lisa (2005).

Socialesekretærens bedømminger – finns någon form av konsensus? Social-ventenskaplig tidskrift nr 4.

Svendsen, Idamarie Leth (2005).

Proces og socialret – overvejelser om de retlige krav, der stilles til socialrådgiveren i dag. Artikel i «Uden for nummer» 11. 6. årg. Dansk Socialrådgiverforening.

Thyssen, Ole og Henrik Dahl (2006).

Krigreren, borgeren og taberen. Gyldendal.

Ankestyrelsens undersøgelser:

Praksisundersøgelse 2008 – førtidspension – herunder vurdering af forudgående indsats i forhold til afklaring af arbejdsevne. Statsforvaltningen Syddanmark. Beskæftigelsesankenævnet.

Kommunernes opfølgning i sager om sygedagpenge. 2007a

Førtidspension til personer med en psykisk lidelse.

Ankestyrelsen. 2007b.

Den kommunale indsats for mere beskæftigelse. Ankestyrelsens Analyser. Marts 2007. 2007c

Ankestyrelsens årsstatistik for 2007 over anbringelser af børn og unge uden for hjemmet. 2007d

Det Sociale Nævn for Nordjyllands Amt. 2006.

Standsning af sygedagpenge. 2006a

Borgerundersøgelse om kommunernes sagsbehandling efter arbejdsevnetoden. November 2006.

2006b

NOTER

¹Projektbeskrivelse m.m. kan downloades fra www.arbejdsfastholdelserask.dk.

²Et præcist tal for gennemførte arbejdsprøvningsindend for sygedagpengeområdet er ikke umiddelbart tilgængeligt. Men man kan regne sig frem til omtrent hvor mange det drejer sig om: I 2004 fik 15.400 tilkendt førtidspension, 17.200 kom på revalidering, og 15.500 blev visiteret til fleksjob, i alt 48.100 personer. Hertil kommer de borgere, der fik afslag på deres ansøgninger, her anslået til i alt 3.400 personer (Ankestyrelsen 2007c). Ud af disse 51.500 skal der fraregnes de sager, hvor arbejdsprøvning af forskellige årsager ikke er foretaget. Man skal desuden fraregne gengangere i tallene, dels fordi vejen til førtidspension ofte går via fleksjob, og dels fordi nogle borgere af anden grund arbejdsprøves mere end én gang. Ud fra disse tal kan man skønne, at et sted mellem 30.000 og 40.000 borgere i 2004 blev arbejdsprøvet. Der er ikke noget, der taler for, at omfanget siden da er blevet væsentligt mindre.

³Clausen, Stoltenberg og Skov 2008.

⁴Lovgrundlaget for visitation til fleksjob blev i 2006 præciseret med henvisning til, at afgørelser om fleksjob træffes på et utilstrækkeligt dokumentationsgrundlag. I Beskæftigelsesministeriets kommentarer til høringssvarerne på lovudkastet står der blandt andet: «Lovforslaget indebærer heller ikke en ændring i forhold til, hvorledes afprøvningen af den nedsatte arbejdsevne skal foregå. Det er således ikke et krav, at der skal foretages en arbejdsprøvning i en anden virksomhed, hvis personen på hidtidig arbejdsplads kan arbejdsprøves i andre jobfunktioner.» (Fra opsummering af høringssvar til L233 vedtaget 2. juni 2006)

⁵Kravet om skiftet fra «diagnoseorientering» til funktionsevne i den kommunale sagsbehandling på bl.a. sygedagpengeområdet ses meget klart trukket op i pensionsreformen fra 2003.

⁶Man kan indvende, at sygehusområdet er specielt, fordi sundhedspersonalet har «det ultimative argument» når der kan henvises til potentielle dødsfald, hvis ikke udgifterne bliver afholdt. Dertil skal siges, at jeg i en ansættelse i en helt anden offentlig forvaltningsgren i en controllerfunktion har oplevet nøjagtig samme indstilling til budgetoverskridelser: De kan tilgives, hvis de kan forklares med «udefrakommende» forhold, og gerne lovkrav.

⁷Skogens studie er svensk. Jeg har her oversat «socialekretærer» til kommunale sagsbehandlere og «socialbidragstagare» til kontanthjælpsmodtagere.

04] AF MADPETER KARLSEN OG KASPAR VILLADSEN

At «tale i øjenhøjde»: Dialogens udbredelse som magtteknologi

Artiklen handler om og diskuterer, hvordan dialog – og dialogteknologier er blevet en stadig mere markant del af magtudøvelsen de senere år. Særlig stor gennemslagskraft har disse teknologier i behandlingen af afhængige: rygere, overvægtige, alkoholikere med flere.

12] AF FINN THORBJØRN HANSEN

Sokratiske samtaler – en vej til større indsigt, arbejdsglæde og «taktfuldhed» i socialrådgiverens arbejde?

I artiklen kommer Sokrates i spil. En afgørende konklusion er, at for megen fokus på faglighed, professionalitet, metoder og procedurer kan stå i vejen for den «taktfuldhed» og åbenhed, der skal til, for at et ægte møde med et andet menneske kan ske.

30] AF AKSEL SKOVGAARD CLAUSEN

Sociallovgivningen udlægges vidt forskelligt – også på sygedagpengeområdet

Artiklen har som omdrejningspunkt, at loven ikke altid bliver overholdt i den kommunale sagsbehandling. Det forklares ofte med henvisning til nyere økonomisk-politiske styringsrationaler, der undertrykker borgerens retssikkerhed og ret til respekt og anerkendelse. Men artiklen argumenterer for, at en selvstændig forklaring også findes i forskelle i sagsbehandlerens udlægning af loven.